

KNIDOS'TAN FİĞÜRLÜ BAŞLIKLAR: TİPOLOJİSİ, STİLİ VE İKONOĞRAFİSİ

Zeliha GİDER-BÜYÜKÖZER*

Abstract

Figured Capitals from Knidos: Typology, Style and Iconography

Two pilaster capitals found during excavations in Knidos at the end of the 1990s constitute the subject of this study. A winged female figure is carved in the centre of the front of both capitals, with her body facing forward and her head turned three quarters to the left. The two wings emerging from the back of the figure's body continue to curve upwards, ending with a concave turn at the top, thus giving the wings an archaic appearance. Both figures hold the lyre, leaning on their left arm, while their right hand rests on the lyre as if they were playing it. These capitals, which are unified in terms of material and size as well as decoration, more than likely belong to the same building. Our aim in this study is to examine the capitals from a typological, stylistic and iconographic perspective and to question their existence in Knidos. In this context, first the typology of the figured capitals was determined and a suggestion was made regarding their place in the building and their purpose there. Secondly, the front and side decorations of the capitals were examined separately and compared with similar examples, and chronological boundaries determined. The winged female figure carved on the front of the capitals was examined from an iconographic perspective, and all the data obtained was evaluated together with the inscriptions and coins found in Knidos, and a conclusion was reached. As mentioned, the winged female figure on the front of the capitals was examined from an iconographic perspective and compared with similar examples found in Anatolia and its immediate surroundings. These figures, defined in literature as "tendrill women (Rankenfrau)" or "tendrill deity/tendrill goddess (Rankengottheit)", are seen in architecture, jewellery and everyday objects, especially in Western Anatolian art,

* Prof. Dr. Zeliha Gider Büyüközer, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/Türkiye. E-posta: zgider@gmail.com; ORCID no: 0000-0003-4608-6471

from the 4th century BC. In the research conducted to date, the winged female figure has been interpreted as “the manifestation of a life-giving mother goddess among plants, the epiphany of the goddess”, and it has been accepted that the native mother goddess of Anatolia was combined with Artemis in the depictions in Ephesus, Didyma and Magnesia. This information provided guidance for the identification of the winged female figure on the front of the Knidian capitals. In this context, important information regarding the cult of the goddess Artemis has been obtained from the inscriptions and numismatic data. A proposal for the date of the capitals and the building they belonged to was presented by evaluating the epigraphic data obtained from Knidos together with the results of the stylistic analysis.

Keywords: Knidos, pilaster capital, anta capital, winged women, tendril goddess, Rankenfrau, Artemis.

Öz

Knidos antik kentinde 1990’lı yılların sonunda Dionysos Tapınak Terasında yapılan kazı çalışmalarında bulunan iki figürlü pilaster başlığı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Başlıkların her ikisinin de ön cephesinin merkezine gövdesi cepheden, başı 4/3 oranında sola dönük kanatlı kadın figürü işlenmiştir. Gövdenin arkasından çıkan iki kanat, yukarıya doğru eğimli devam ederek, üstte içbükey bir dönüşle sonlandırılmış, böylece kanatlara arkaistik bir görünüm kazandırılmıştır. Her iki figür sol koluna yasladığı liri tutmakta, sağ eli ise sanki çalar gibi lirin üzerine durmaktadır. Dekorasyonunun yanı sıra malzeme ve ölçü bakımından birlik içinde olan bu başlıklar aynı yapıya ait olmalıdır. Çalışmadaki amacımız, ön cephesinde kanatlı kadın figürünün betimlendiği başlıkları tipolojik, stilistik ve ikonografik açıdan ele alarak, bunların Knidos’taki varlığını sorgulamaktır. Bu doğrultuda öncelikle figürlü başlıkların tipolojisi belirlenerek, bunların yapıdaki yerlerine ve kullanım amacına yönelik öneri sunulmuştur. Daha sonra başlıkların ön ve yan cephe dekorasyonları ayrı ayrı ele alınarak, benzer örneklerle karşılaştırılmış ve kronolojik sınırlar belirlenmiştir. Başlıkların ön cephesine işlenen kanatlı kadın figürü ikonografisi bakımından irdelenmiş, elde edilen tüm veriler Knidos’ta bulunan yazıtlar ve sikkelerle birlikte değerlendirilerek sonuca ulaşılmıştır. Başlıkların ön cephesinde yer alan kanatlı kadın figürü ikonografik açıdan ele alınarak, Anadolu ve yakın coğrafyada bulunan benzer örneklerle karşılaştırılmıştır. Literatürde “ranke kadını” ya da “ranke tanrıçası” olarak tanımlanan bu figürler MÖ 4. yüzyıldan itibaren özellikle Batı Anadolu sanatında, mimarinin yanı sıra mücevherlerde ve günlük kullanım nesnelerinde görülmektedir. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda, kanatlı kadın figürü, “hayat veren bir ana tanrıçanın bitkiler arasından tezahürü, tanrıçanın epiphani” olarak yorumlanmış, Ephesos, Didyma ve Magnesia’daki betimlerde Anadolu’nun yerli ana tanrıçasının Artemis ile birleştirildiği kabul edilmiştir. Bu bilgiler, Knidos başlıklarının ön cephesine işlenen kanatlı kadın figürünün identifikasyonu için yol gösterici olmuştur. Bu doğrultuda kentin epigrafik verileri taranarak, yazıtlardan ve sikkelerden tanrıça Artemis kültüne dair önemli veriler elde edilmiştir. Bu veriler stilistik analizde ulaşılan sonuçlarla birlikte değerlendirilerek, başlıkların ait olabileceği yapı ve tarihi için öneri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Knidos, pilaster başlığı, anta başlığı, kanatlı kadın, ranke kadını, Rankenfrau, Artemis.

Giriş

Muğla ili, Datça ilçesi Reşadiye Yarımadası'nın en uç noktasındaki Tekir Burnu üzerinde yer alan Knidos antik kentinde, 1990'lı yılların sonunda yapılan kazı çalışmaları daha çok Dionysos Tapınak Terası'nda yoğunlaşmıştır. Terasın güneyinde, bugünkü bilet gişesinin olduğu alanda o dönemde eski bir ahır ve ahırın çevresinde toprak yığını vardır. Buradaki toprak yığınının alandan uzaklaştırılması amacıyla başlatılan çalışmalarda, Dionysos Tapınağı'na ait üç adet kabartmalı friz bloğu ile birlikte iki başlık bulunmuştur. Kazı sonrası mermer eser deposuna taşınan başlıklar, Dionysos Tapınak Terası'nda yapılan çevre düzenleme çalışmalarında sergilenmeye başlanmıştır. Bugün başlıklar, Dionysos Tapınağı ile Symmachus Heroonu arasında yan yana durmaktadır.

Knidos'ta bulunan bu başlıklar bugüne kadar detaylı çalışılmamıştır. Ch. Burns-Özgan, Knidos kent rehberinin Türkçe ve İngilizce baskısında başlıklardan birinin fotoğrafını yayınlarak, resim altı yazısına "Dionysos terasında bulunmuş lir çalan siren tasvirli bir pilaster başlık" açıklamasını yazmıştır¹. Bu çalışmada, hem biçimi hem de ön cephe dekorasyonu bakımından farklı olan bu iki başlık ele alınmıştır. Amacımız, çoğunlukla Hellenistik Dönem'de Batı Anadolu'daki dini yapılarda karşımıza çıkan kanatlı kadın figürünün betimlendiği başlıkları tipolojik, stilistik ve ikonografik açıdan değerlendirerek, bunların Knidos'taki varlığını sorgulamaktır.

Çalışmada öncelikle figürlü başlıkların tipolojisi belirlenerek, bunların yapıdaki yerlerine ve kullanım amacına yönelik öneri sunulmuştur. Daha sonra başlıkların ön ve yan cephe dekorasyonları ayrı ayrı ele alınarak benzer örneklerle karşılaştırılmış ve kronolojik sınırlar belirlenmiştir. Başlıkların ön cephesine işlenen kanatlı kadın figürü ikonografisi bakımından irdelenmiş, elde edilen tüm veriler Knidos'ta bulunan yazıtlar ve sikkelerle birlikte değerlendirilerek sonuca ulaşılmıştır.

Tanım

SB1 Numaralı Başlık

İnce grenli, gri damarlı sarımtırak renkli mermerden yapılan başlık, büyük oranda sağlamdır (fig. 1). Başlığın ön cephesinin alt kenarı, her iki yandaki volütlerin tamamı, kanalislerin ise bir kısmı tahrip olmuştur. Abakusun köşelerinde ve abakusun üst sınırını çevreleyen kymationda da yer yer kırıklar vardır. Başlığın yan yüzleri aşınmış, köşelerde kırıklar oluşmuştur. SB1 numaralı başlığın sol yan yüzü tam işlenmiş iken, sağ yan yüzünün yarısından fazlası kaba yontulu bırakılmıştır².

Alttan üste doğru genişleyen başlığın ön cephesi köşelere yerleştirilen volütlerle, yan cepheleri pulvinus (yastık) ile sınırlandırılmış ve başlık, yüzeyi iki kademeli işlenmiş bir abakus ile son bulmuştur (fig. 1). Abakusun üst sınırında Pergamon ovolosundan oluşan kymation yer almaktadır. Başlığın ön cephesinin merkezine kanatlı kadın figürü işlenmiştir. Figürün gövdesi cepheden, başı ise 4/3 oranında sola dönüktür. Üzerinde kısa khiton, başında yüksek bir kalathos vardır. Figürün yüzü ve saç ayrıntıları tahrip olmasına karşın, ince telli saçların ortadan

1 Bruns-Özgan 2002, fig. 41; Bruns-Özgan 2004, fig. 41.

2 Yük.: 36,5 cm, Alt Gen.: 61 cm, Üst Gen.: 84,5 cm, Alt Der.: 43 cm, Üst Der.: 53,5 cm.

ayrılarak yanlara doğru tarandığı görülebilmektedir. Gövdenin arkasından çıkan iki kanat, yukarıya doğru eğimli devam ederek, üstte içbükey bir dönüşle sonlandırılmıştır. Figür, sol koluna yasladığı liri tutmakta, sağ eli ise sanki çalar gibi lirin üzerine durmaktadır ancak elinde penna olup olmadığı net değildir.

Kadın figürünün, aşağıya doğru genişleyen khitonunun altından iki ana dal çıkmaktadır. Figürün altındaki ana dallar arasında kalan boşluğa, orta damarı belirginleştirilmiş, düz kenar konturuna sahip, aşağıya doğru sivrilerek devam eden yaprak işlenmiştir (fig. 1). Kalın ve yüzeyi yivli olan ana dallar her iki yöne devam ederek, başlığın alt kısmını sınırlandıran profile kadar inmekte, profile temas ettikleri yerde ise dışbükey bir halkayla örtü yaprağına geçilmektedir. Ana dalları üstten saran örtü yaprakları kısadır ve uç kısımlarında küçük bir parçası geriye doğru savrulma yapar. Fazla sivri olmayan yaprak dilimleri arasında oluşan gözler açık, C formudur. Örtü yaprağının altından incelmış olarak çıkan iki daldan birisi geniş bir bükülme yaparak yukarıya yönelir ve abakusa ulaşmadan, başlığın ortasına yakın bir bölümde çatallanır. Çatallanma yerinden küçük bir *akanthus* örtü yaprağının altından çıkan ana dal daha da incelererek aşağıya doğru yönelir ve içe dönük sarmalla son bulur. Çatallanma yerinden çıkan ince sürgün ise sarmala paralel bir şekilde aşağıya doğru devam ederek uç kısmında dört yapraklı, lotus çiçeği benzeri büyükçe bir bitkisel motif oluşturur. İlk örtü yaprağının altından çıkan ikinci dal, başlığın formuna uygun olarak abakusun alt sınırına kadar yükselerek burada, köşelere yerleştirilen *akanthus* çanak yapraklarından çıkan ve başlığın kenarı boyunca yukarıya doğru devam eden dal ile birleşip, köşelerde volütü oluşturur.

Başlığın sol yan yüzünde, her iki köşede yer alan *akanthus* çanak yapraklarından çıkan dallar yukarıya doğru yükselerek, pulvinusun alt kısmında geniş bir bükülmeyle içe ve aşağıya doğru yönelmiş ve burada tek bir sürgün oluşturmuştur (fig. 1). Küçük bir *akanthus* örtü yaprağının altından incelererek çıkan ve aşağıya doğru devam eden ana dal, içe dönük sarmalla son bulur. Sürgün yerinden çıkan üç yapraklı kapalı palmet motifi ise merkezdeki rozet motifine doğru yönelmiştir. Başlığın yan yüzünün merkezinde, iki yarım palmetin sınırlandırdığı alanda rozet motifi vardır. Abakusun alt kısmında, boydan boya devam eden pulvinus, biri merkezde ikisi yanlarda olmak üzere aralıklı yerleştirilmiş üç bant ile sıkıştırılmıştır. Bu bölüm fazlaca tahrip olduğundan hem pulvinusun hem de balteusun yüzeyindeki bezemelerin varlığı ya da biçimi seçilememektedir.

Başlığın sağ yan yüzünün, ön cepheye yakın olan 1/3'lük kısmı işlenmiş, geri kalan 2/3'ü kaba yontulu bırakılmıştır (fig. 1). Sol alt köşede yer alan *akanthus* çanak yaprağından çıkan dal, başlığın kenarı boyunca yukarıya doğru devam etmekte ve burada volütü birleşmektedir. Sol yan yüzde görülen sarmal dal, bu cephede yoktur. Üstte pulvinus kısmının volütü ile birleştiği bölümü ve abakusun bir kısmı işlenmiştir.

Başlığın arka cephesinin sağ alt köşesinde yer alan *akanthus* çanak yaprağından çıkan dal yukarıya doğru devam etmektedir (fig. 1). Volütü oluşturan ikinci dal ise *akanthus* çanak yaprağından değil, ön cephede olduğu gibi çanak yaprağının kenarından yukarıya doğru ilerlemekte, diğer dalla birleşerek volütü oluşturmaktadır. İki dal arasındaki alan ise kanalis şeklinde düzenlenmiştir. Üstte abakusun bir bölümü işlenmiştir. Arka cephenin geri kalan yüzeyi tamamen kaba

yontuludur. Baſlığın üſt yüzeyi murç darbeleri ve ince uçlu tarakla düzeltilmiſ, ortaya Karia-Ionia tipi kurtağzı kaldırma yuvası açılmıştır.

SB2 Numaralı Baſlık

İnce grenli, gri damarlı sarımtırak renkli mermerden yapılan baſlık, SB1 numaralı baſlığa nazaran biraz daha fazla tahrip olmuſtur (fig. 2). Baſlığın ſağ kısa kenarı boydan boya, altta merkeze kadar devam eder ſekilde kırılmıştır. Sol üſt köſe volütün alt kısmından itibaren, abakusu da içine alacak ſekilde kırıktır ve abakustaki kırık, baſlığın merkezine kadar devam etmektedir. Sol alt köſedeki akanthus çanak yaprağı kırıktır. Baſlığın ſağ yan yüzü büyük oranda tahrip olmuſtur. Alt ve üſt köſeleri ile abakusun tamamı kırık, pulvinus yüzeyi ve bezemeler aſınmıştır³.

Altan üſte doğru genişleyen baſlığın ön cephesi köſelere yerleſtirilen volütlerle, ſağ yan cephesi ise pulvinus ile sınırlandırılmış ve baſlık, yüzeyi iki kademeli iſlenmiſ bir abakus ile son bulmuſtur (fig. 2). Abakusun üſt sınırında Pergamon ovolosundan oluſan kymation yer almaktadır. Baſlığın ön cephesinin merkezine kanatlı kadın figürü iſlenmiştir. Figürün korunmuşluk durumu SB1 numaralı baſlıktan daha iyi olduğu için, özellikle yüz ve ſaç ayrıntıları daha net görülebilmektedir. Figürün gövdesi cepheden, baſı hafif sola dönük iſlenmiştir. Üzerinde kısa khiton, baſında yüksek bir kalathos vardır. Yuvarlak yüz ve çeneye ſahip olan figürün ağız kapalı, alt dudak hafif kalın, üſt dudak incedir. Burun ile sol gözü tamamen tahrip olmuſtur. Saç düzenlemesinden dolayı alın üçgen görünümlüdür. İnce telli ſaçlar alın ortasından ayrılarak kulakları kapatacak ſekilde yanlara taranmış ve kalın birer saç buklesi her iki omuz üzerinden öne, göğüslerin yan tarafına düşürülmüſtür. Boyun kalın, göğüsler belirgindir. Baſındaki kalathos üzerinde yaprak benzeri motiflerin izleri yer yer seçilebilmektedir. Gövdenin arkasından çıkan iki kanat, yukarıya doğru eğimli devam ederek, üſtte içbükey bir dönüşle sonlandırılmıştır. Figür, sol koluna yasladığı liri tutmakta, ſağ eli ise sanki çalar gibi lirin üzerine durmaktadır ancak elinde penna olup olmadığı net değildir.

Kadın figürünün khitonunun altından çıkarak aſağıya doğru devam eden yaprağın alt kısmı tahrip olsa da SB1 numaralı baſlıktaki gibi alttaki profile kadar devam ettiğı söylenebilir. Yanlara doğru açılan eteğin altından, kalın ve yüzeyi yivli iſlenmiş iki ana dal çıkmaktadır (fig. 2). Aſağıya doğru eğimli inen ana dal, bir süre alt profile paralel devam ettikten sonra yukarıya doğru ilerler, abakusa ulaşmadan geniş bir bükülme yaparak aſağıya döner ve büyük bir sarmalla son bulur. Ana dal, biri baſlığın alt sınırındaki profile ulaştığı noktada, diğeri abakusun alt kısmında yaptığı bükülme yerinde olmak üzere iki sürgün verir. İlk sürgünde, ana daldan üzerindeki sürgün yerlerini kılıf gibi saran örtü yaprağına geçiſte dışbükey kavimli bir halka yer almakta iken, ikinci sürgün yerinde halka görülmez. Ana dalı üstten saran örtü yaprakları kısadır ve uç kısımlarında küçük bir parçası geriye doğru savrulma yapar. Fazla sivri olmayan yaprak dilimleri arasında oluſan gözler açık, C formudur. İkinci çatallanma yerinden çıkan ince sürgün, sarmala paralel bir ſekilde aſağıya doğru devam ederek uç kısmında, dört yapraklı, lotus çiçeğı benzeri büyükçe bir bitkisel motif oluſturur. İlk örtü

3 Yük.: 36,5 cm, Alt Gen.: 61 cm, Üſt Gen: 74 cm (kırık), Alt Der.: 43 cm, Üſt Der.: 57 cm (kırık).

yaprağının altından çıkan ikinci dal, başlığın formuna uygun olarak abakusun alt sınırına kadar devam ederek burada, köşelere yerleştirilen *akanthus* çanak yapraklarından çıkan ve başlığın kenarı boyunca yukarıya doğru devam eden dal ile birleşerek köşelerde volütü oluşturur.

Başlığın sağ yan yüzü, SB1 numaralı başlığın sol yan yüzü ile aynı bezemeye sahiptir ancak daha fazla tahrip olmuştur (fig. 2). Başlığın yüzeyindeki kıvrık dal motiflerinden sadece sağ taraftakinin bir bölümü korunmuş olup, burada kıvrıl dalın pulvinusun alt kısmında geniş bir bükülme oluşturarak aşağıya yöneldiği ve sarmalla son bulduğu görülmektedir. Ana dalın sürgün yaptığı bölümden üç yapraklı kapalı palmet motifi çıkmakta ve sarmala paralel bir şekilde aşağıya doğru devam ederek, merkezdeki rozet motifine yönelmektedir. Başlığın üst kısmını sınırlandıran pulvinus büyük oranda tahrip olmuş, devamındaki abakus ise kırıktır.

SB2 numaralı başlığın sol yan yüzü tamamen kaba yontuludur (fig. 2). Başlığın arka cephesinde duvarla birleştiği bölüm dışa çıkıntılı bırakılmış ve yüzeyine *anathyrosis* işlenmiş, sağ kısa kenarda oturma düzleminin devamında kalan yaklaşık 10 cm genişliğindeki alanın yüzeyi murç ile pürüzlü hale getirilmiştir. Başlığın sol kısa kenarında, *anathyrosis*li yüzeyden içeride volütü oluşturan dalın ve abakusun bir kısmı görülebilmektedir. Arka cephenin üst sınırında, abakus profilinden daha yüksek işlenmiş, ikinci bir profil yer almaktadır. En üstte ise yüksekçe bir Pergamon ovolosu ile sınırlandırılan bu bölüm, abakusta olduğu gibi iki kademeli işlenmiş ancak burada üst kademe daha yüksek bırakılmıştır. Bu bölümün başlığın genel şeması ve profil düzenine uymaması nedeniyle, arka cephenin ikinci kullanıma uygun olarak sonraki bir dönemde yeniden şekillendirildiği söylenebilir. Başlığın üst yüzeyi murç darbeleri ve ince uçlu tarakla düzeltilmiş, ortaya Karia-Ionia tipi kurtağzı kaldırma yuvası açılmıştır.

Başlıkların Tipolojisi

Knidos'ta bulunan iki başlık hem ölçüleri hem de bezeme şeması bakımından birlik içindedir. Dolayısıyla bunların aynı yapıya ait oldukları söylenebilir. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen formları ve yan yüzlerinin üst kısmında yer alan pulvinusun varlığı nedeniyle kanepeye benzetilen, bu nedenle literatürde "sofa başlık" olarak tanımlanan⁴ bu tip başlıkların genellikle paye ve pilaster başlığı olarak kullanıldığı, nadiren de anta başlığı olarak tercih edildiği tespit edilmiştir⁵. Ön cephe ile yan cephelerin farklı şekilde dekore edilmesi nedeniyle bunların, Küçük Asya-Ion tipi anta başlıklarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu tip başlıklarda ön cephe ile yan cephenin başlık yüksekliğine oranında sabit bir uygulama yoktur. Başlığın kare ya da dikdörtgen formda olması ise uygulanacağı yere göre tercih edilmektedir.

Sofa başlıkları aşağıdan yukarıya doğru genişleyen forma sahip olup, üstte profilli bir abakus ile son bulur. Başlığın ön cephesinde, alt sınırı boydan boya geçen kanalis, başlığın formuna uygun olarak yanlardan yukarıya doğru yükselir ve abakusun alt köşesinde volütleri oluşturur. Ön cephedeki bezeme alanında

4 Brockmann 1968, 88-89.

5 Brockmann 1968, 88-89; Rumscheid 1994, 326. Didyma Apollon Tapınağı'nda bulunan bir sofa başlığı Knackfuss tarafından Korinth tipi anta başlığı olarak tanımlanmıştır, bk. Knackfuss 1941, 66.

genellikle, *akanthus* çanak yaprağından çıkarak simetrik devam eden ve merkezi büyük bir palmet ya da çiçekle vurgulanan kıvrık dal motifi, lotus-palmet zinciri gibi bitkisel motifler ya da az sayıdaki örnekte görüldüğü gibi antitetik grifonlar, kadın figürleri yer alır. Yan yüzler genellikle boş olmakla birlikte, kıvrık dal, palmet, rozet, *anthemion* bezeme kuşağı gibi bitkisel motiflerin yanı sıra antitetik işlenmiş grifonlar gibi hayvan figürleri de görülebilir. Yan cephelerin üst sınırında yer alan *pulvinus* genellikle uzun saz yapraklarıyla bezelidir. Sofa başlıklarının Anadolu'da ilk ne zaman görüldüğü kesin değildir ancak mevcut örnekler MÖ 4. yüzyıl ortalarından itibaren çalışıldığı yönündedir⁶.

Knidos başlıkları dikdörtgen formu olup, ön cepheleri daha geniş işlenmiştir. SB1 numaralı başlık, sol yan yüzündeki bezeme alanının bitiminden itibaren içeriye doğru L şeklinde devam etmiş ve bu kısa alana kanalis ve volüt işlenmiştir (fig. 1). Başlığın iç cepheye gelen sağ yan yüzünde ise bezemeler sadece yüzeyin 1/3'ünde görülmektedir. SB2 numaralı başlık, sağ yan yüzündeki bezeme alanının bitiminden itibaren içeriye doğru L şeklinde devam etmiştir (fig. 2). Her ne kadar büyük oranda tahrip olsa da bu cepheye SB1 numaralı başlıkta olduğu gibi kanalis ve volüt işlendiği görülebilmektedir. Başlığın sol yan yüzü fazlaca tahrip olmuş ancak ön cepheye yakın alanda yüzeyin 1/3'lük kısmının yine bezeme alanı olarak ayrılmış, bezemesiz olan bölümlerin tamamı kaba yontulu bırakılmıştır. Başlıkların her ikisinde görülen bu detay işçilikler, SB1 numaralı başlığın yapının sol duvarının bitimine, SB2 numaralı başlığın ise sağ duvarının bitimine yerleştirilerek, köşe pilasteri olarak kullanıldığını göstermektedir. Her iki başlığın da arka cepheleri ile içe gelen yan yüzlerinde duvara oturacak bölümlerin kaba yontulu olduğu görülmektedir. Eğer duvarın geri kalanı mermer olsaydı, başlıkların duvara oturan bölümlerine *anathyrosis* işlenmesi gerekirdi. Bu nedenle duvarların farklı bir taş cinsinden inşa edildiği düşünülmektedir. Başlığın merkezinde yer alan kadın figürünün varlığı, bu başlıkların yapının arka köşelerinden ziyade ön cepheye yerleştirilmesi gerektiği düşüncesini doğurmaktadır. Bu nedenle başlıklar, Erechtheion'da⁷ ya da Athena Nike Tapınağı'nda⁸ olduğu gibi, anta duvarları oldukça kısa tutulan bir yapının ön cephesine ait olabilir. Kısa tutulan duvarlar genellikle *prostylos* planlı tapınaklarda, tapınak cephesi anıt mezarlarda, heroonlarda, naiskoslarda ya da tek mekândan oluşan anıtsal yapılarda yaygındır.

Başlıkların Stili

Ön Cephe

Knidos pilaster başlıklarının ön cephesinin merkezine, elinde lir tutan kanatlı kadın figürü işlenmiştir (fig. 3a-b). Üzerinde kısa bir *khiton* ile betimlenen figürde, *khiton*un eteği her iki yana doğru açılmış ve alttan ana dallar çıkmıştır. Birbirinin tersi yönüne devam eden bu dallar, başlığın alt sınırından yukarıya doğru yönelerek, kadın figürünün her iki yanında oluşan boşlukta sarmal ve dört yapraklı bir bitkisel motifle son bulur. Figürün altındaki ana dallar arasında kalan boşluğa, aşağıya doğru sivrilerek devam eden yaprak işlenmiştir.

6 Halikarnassos Mausolleionu'nda bulunan sofa başlığı, eğer Maussolleion ile ilişkilendirilebilseydi, en erken örnek olarak kabul edilebilirdi.

7 Karşılaştırma için bk. Travlos 1971, 213-214, fig. 280, 287.

8 Travlos 1971, 148-149, fig. 205.

Başlıkların ön cephesinde görülen bu kompozisyon, Arkaik Dönem'den itibaren Karia ve Ionia'da görülen Küçük Asya-Ion tipi anta başlığı geleneğinden oldukça farklıdır. Her ne kadar başlık tipi aynı olmasa da Knidos başlıklarına işlenen kompozisyonun en yakın benzeri Didyma Apollon Tapınağı'nın kuzeydoğu cephesine ait anta başlığı⁹ ile kuzeybatı cephesine ait köşe pilaster başlığında görülmektedir¹⁰. Didymaion başlıklarının görünen tüm cephelerine, başında yüksekçe bir kalathosa sahip kanatlı kadın figürü işlenmiştir (fig. 4a-b). Sırttan çıkan kanatlar, hafif yükselerek yanlara doğru devam etmesi ve tüylerinin detaylandırılması bakımından Knidos örneklerinden ayrılrsa da kalathosun biçimi, saçların ortadan ayrılarak yanlara doğru taranması ve kalın birer saç buklesinin her iki omuz üzerinden öne doğru düşürülmesi, Knidos figürleriyle ortak özelliklerdir.

Didymaion başlıklarında göğsün hemen altındaki kemere kadar kolsuz bir khiton giyen kadın figüründe, etek kısmı kemerin altından çıkan beş akanthus yaprağı şeklinde iken Knidos başlıklarında kısa khitonun etekleri düz yüzeyli ve yanlara doğru açılmaktadır. Didymaion başlıklarında akanthus yapraklarının altından çıkan ana dallar, Knidos başlıklarında yanlara doğru açılan eteğin altından devam etmektedir. Kuzey cepheye ait anta başlığında bu ana dallar arasında kalan boşluğa Knidos örneklerinde olduğu gibi orta damarı belirginleştirilmiş kamış yaprağı işlenmiştir.

Didymaion başlıklarında figürün alt yarısını oluşturan akanthus yapraklarının altından çıkarak her iki yana yönelen ana dalın başlığın alt sınırında hafif kavislenerek sürgün oluşturmaları, Knidos başlıklarındaki betimin bir nevi tekrarı gibidir. Daha küçük boyutlu olan Knidos başlıklarında, dışbükey halka ile geçilen tek örtü yaprağı varken, Didymaion başlıklarına iki örtü yaprağı işlenmiştir. Bu örtü yapraklarının içinden çıkan sürgünler başlığın kenarı boyunca yukarıya doğru devam ederek, biri kadın figürünün yanlarındaki boşlukta, diğeri abakusa ulaşmadan iki sarmal yapar ve filizler üst köşelerde yarım palmetlerle biter. Başlığın ortasında, sarmallar kadın figürü tarafından tutularak, yeniden birbirine bağlanmıştır. Knidos başlıkları Didymaion örneklerine nazaran daha sadedir. İlk sürgün yerinden çıkan filizlerden biri başlığın ortasına, kadın figürünün her iki yanında oluşan boşluğa doğru yükselerek içe dönük sarmal ve dört yapraklı bitkisel motifle son bulur. Diğer sürgün ise başlığın kenarı boyunca abakusun altına kadar yükselerek burada volütü oluşturur.

Knidos başlıkları hem sofa başlığı olarak şekillendirilmiş olmaları hem de boyut bakımından Didymaion başlıklarından ayrılrsa da genel kompozisyon açısından oldukça benzerdir. Bunun yanı sıra Knidos başlıklarında görülen dört yapraklı bitkisel bezek de yine Didymaionun naosuna ait pilaster başlıklarında karşımıza çıkmaktadır (fig. 5). Pilaster başlıklarının genellikle yan cephelerinde görülen bu bezek, sarmalın üst kısmındaki sürgün yerinden çıkan ince dallı bir filizin, tek kıvrım yaparak aşağıya doğru devam etmesi ve başlıkların her iki köşesindeki boşlukları dolduran bitkisel bir bezekle son bulması şeklindedir. Didymaion başlıklarında beş yapraktan oluşan bu motifte üç yaprak önde, geri

9 Knackfuss 1941, F 250-251, Taf. 107, F 251, Taf. 110; Mercklin 1962, Nr. 107a, Abb. 188; Rumscheid 1994, Kat. no. 32.15, Taf. 22.5.

10 Knackfuss 1941, F 248-248a, Taf. 108; F 249, Taf. 109; Mercklin 1962, Nr. 107d, Abb. 187; Rumscheid 1994, Kat. no. 32.15, Taf. 23.1-2.

kalan iki yaprak ise bunların gerisinde betimlenmiş ve yaprakların tamamının dış yüzleri gösterilmiştir¹¹. Knidos başlıklarında önde olan üç yaprakta iki yandakiler ve yaprakların arkasından çıkan dördüncü yaprak içten, ortadaki yaprak ise dıştan gösterilmiştir. Didymaion başlıklarında görülen beşinci yaprak, Knidos örneklerinde ihmal edilmiştir. Bu detay farklarına karşın motifin lotus çiçeğine benzer formu her iki örnekte de aynıdır.

Miletos'ta bulunan, Didyma Apollon Tapınağı'na ait inşaat raporlarının halka açık sergilendiğini gösteren yazıt, tapınağın aşamaları hakkında önemli bilgiler içermektedir¹². Bu yazıta göre; MÖ 220'lerde, doğu stylobattaki duvarlar, kaideler ve sütun tamburları ile pronaostaki antalar, tapınağın girişi ve diğer çalışmalar devam ediyordu. MÖ 180'ler ve 150'ler arasında ise pronaosun duvarları tam yüksekliğine ulaşmış, kirişler yerleştirilmiş, stylobat mermer levhalarla döşenmiş, duvarlar ve basamaklar düzeltilmiş, sütun kaideleri, sütunların yivleri, başlıklar ve diğer süslemeler oyulmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda, MÖ 220 yıllarında tasarlanan anta ve pilaster başlıklarındaki bezemelerin MÖ 180 ile 150 yılları arasında işlendiği düşünülmektedir¹³. F. Rumscheid ise söz konusu yazıttan hareketle hem anta hem de pilaster başlıklarının bezemelerini MÖ 184/3 ile 160 civarı arasına tarihlenmiştir¹⁴.

MÖ 221-180 civarına tarihlenen Magnesia Zeus Sosipolis Tapınağı'na ait anta başlığının yan yüzünde, merkezde yer alan akanthus çanak yapraklarının içinden yükselen kanatlı kadın figürü vardır¹⁵. Başında fazla yüksek olmayan bir kalathos/polosa sahip olan figürün arkasındaki kanatlar yukarıya doğru yükselerek, abakusun alt sınırından itibaren yanlara doğru paralel devam etmektedir. Belde kemerle sıkılan kolsuz khitonun etek kısmı lotus çiçeği şeklinde işlenmiş olup, eteğin altından çıkan her iki bacak aşağıya devam ettirilmiş, ayaklar ise akanthus çanak yapraklarının içine gömülmüştür. Kadın figürü kollarını hafif yanlara açarak, elleriyle kıvrık dalları tutmaktadır.

Priene Athena Kutsal Alanı'nda bulunan ve stilistik açıdan MÖ 2. yüzyılın sonlarına tarihlendiği düşünülen¹⁶ bir paye başlığı hem sofa başlığı şeklindeki formu hem de ön cephede merkeze işlenen kadın figürünün varlığı bakımından Knidos başlıklarıyla benzerdir ancak figür kanatsız işlenmiştir. Priene başlığının ön cephesi ile yan cephesi arasındaki oran farkı az, bu nedenle başlık neredeyse kare forma yakındır. Yanlardaki kanallıklar da neredeyse dik bir şekilde yükselmekte ve abakusun alt köşesinde volütleri oluşturmaktadır. Başlığın ön cephesinde yer alan kadın figürü, altta merkeze yerleştirilen akanthus çanak yapraklarının içinden çıkar şekilde betimlenmiş olması ve kanatsız işlenmiş olması bakımından hem Knidos hem de Didymaion başlıklarından ayrılmaktadır. Buna karşın başının üzerindeki kalathos, Knidos ve Didymaion örnekleriyle benzerdir. Akanthus çanak yapraklarından çıkan iki ana dal yukarıya doğru yükselerek, sarmallar ve çiçeklerle kadın figürünün her iki yanındaki boşlukları doldurmuştur. Fazlaca tahrir olan figürde ellerin bu kıvrık dallar üzerine konduğu ya da her iki sarmalı

11 Rumscheid 1994, Taf. 26.7-8, 27.6, 28.1, 28.3, 28.6, 29.1-2, 29.4.

12 Rehm 1958; Voigtländer 1975, 144-149.

13 Senseney 2016, 227-228.

14 Rumscheid 1994, 222-225, 227-233.

15 Mercklin 1962, Nr. 110, Abb. 194; Rumscheid 1994, Kat. no. 141.5, Taf. 88.4.

16 Mercklin 1962, 42, Nr. 104b, Abb. 180-182; Müller-Wiener 1982, 691-702, Abb. 5.

alttan tuttuğu söylenebilir.

Ankara Augustus Tapınağı'nın anta başlıkları¹⁷, merkezde yer alan kanatlı kadın figürünün varlığı bakımından Knidos örnekleriyle karşılaştırılabilir. Alt köşelere büyük boyutlu, arada kalan alana daha küçük boyutlu ve alçak işlenen akanthus yapraklarının üzerinden yükselen kadın figürü, Priene örneğinin aksine, ayakları akanthus yaprakları üzerine basar şekilde betimlenmiştir. Kanatların yukarıya doğru devam ettikten sonra paralel bir şekilde yanlara açılması ve tüylerinin detaylandırılması, Didymaion başlıklarını anımsatmaktadır. Diğer başlıklarda görülen kalathos ya da polos, bu örnekte yoktur. Köşelerdeki akanthus yapraklarının arkasından çıkarak yukarıya yükselen kanalisler, Knidos örneklerinin aksine oldukça dik bir şekilde yükselmekte ve abakusun alt sınırında volüt oluşturmaktadır. Kadın figürü, kollarını aşağıya doğru indirerek hafif yana açmış, ellerini her iki yanda yer alan ince filizlerin üzerine koymuştur.

Ankara'da, Iulianus Sütunu'nun yakınlarında bulunan bir anta başlığı¹⁸, kanatlı kadın figürünün varlığı bakımından burada söz edilebilir. Merkezde yer alan kadın figürü kanatlarını ve kollarını yanlara doğru açmış, elleriyle sarmalın üstünden çıkan filizi tutmaktadır. Köşelere yerleştirilen akanthus yapraklarının gerisinden çıkan, dar ve yüzeysel kanalis, yukarıya doğru yükselerek, olasılıkla volütleri oluşturmaktadır.

Knidos pilaster başlıklarının ön cephe düzenlemesi genel kompozisyonun yanı sıra detayları bakımından da bilinen sofa başlıklarından farklıdır. Sofa başlıklarında volütleri oluşturan kanalisler başlıkların her iki kenarının yanı sıra alt sınırını da çerçeveler, böylece bir bütün oluşturur. Knidos başlıklarında kanalisin iç sınırını oluşturan filiz, ana dalın ilk sürgün yerinden, dış sınırını oluşturan filiz ise köşelere yerleştirilen akanthus yapraklarının gerisinden çıkmaktadır. Bu nedenle de volüt kanalı başlığın alt sınırında görülmez. Halikarnassos Maussolleionu'nda bulunan bir sofa başlığı¹⁹ ile Didyma Apollon Tapınağı'nın tonozlu geçiş kapısına ait pilaster başlığı²⁰, volüt kanalının başlığın alt sınırından geçmediği iki örnektir (fig. 6a-b). Halikarnassos başlığı, alttaki Ion kymationunun üzerinden doğrudan yükselen kanalislerin abakusun alt köşesinde volütleri oluşturmaları ve ana bezeme alanına anthemion işlenmiş olması bakımından Knidos başlıklarından ayrılmaktadır. Didyma Apollon Tapınağı'nın pronaosunda, on iki sütunlu salondaki tonozlu koridor kapılarının sağlam korunan tek pilaster başlığının ön cephesindeki süsleme şeması, Knidos başlıklarına daha yakındır. Başlığın alt kenarında yer alan örtü yaprağından çıkan, kısa, kalın ve yüzeyi yivli iki ana dal, hafif birbirine dönük olarak yukarıya yükselerek, sürgün oluşturmaktadır. Sürgün yerindeki tek örtü yaprağının altından iki yarım kapalı palmet motifi çıkarak, merkezde birleşmektedir. Sürgün yerinden çıkan ikinci dal ise yanlara doğru devam ederek, tekrar sürgün vermekte ve sarmalla son bulmaktadır. Alttaki örtü

17 Krencker – Schede 1936, Taf. 30e, 31d, 32a, 47c; Mercklin 1962, 44, Nr. 108, Abb. 189-191; Rumscheid 1994, Kat. no. 11.4, Taf. 4.1, 4.5.

18 Krencker – Schede 1936, 36; Mercklin 1962, 44-45, Nr. 109, Abb. 192-193; Rumscheid 1994, Kat. no. 12, Taf. 5.6-7.

19 Lethaby 1908, 50-51, Abb. 40; Breen 1942, 192-193, Abb. 59; Rumscheid 1994, Kat. no. 64.10, Taf. 48.6.

20 Knackfuss 1941, F 207-209, Taf. 106; Bauer 1973, Taf. 32.6-7; Pfrommer 1987, 161, dn. 105; Rumscheid 1994, Kat. no. 32.20, Taf. 23.7-8.

yapraklarına bağlanan filiz, başlığın formuna uygun olarak S yaparak yukarıya yükselmekte ve başlığın alt köşesinden çıkan ikinci filizle birleşerek abakusun alt köşesinde volütü oluşturmaktadır. Knidos başlıklarının aksine merkezde daha çok bitkisel kompozisyonun görülmesine karşın Didyma başlığı, kanalsın başlığın alt sınırında görülmemesi, volüt kanalının iç sınırını oluşturan filizin başlığın alt sınırındaki örtü yaprağından, dış sınırını oluşturan filizin ise köşelerden çıkması gibi özellikleriyle Knidos başlıklarına benzer tek örnektir. Bu nedenle biçim açısından Didyma Apollon Tapınağı'nın tonozlu geçişine ait pilaster başlığı ile yakın benzerlik gösteren Knidos başlıklarının, merkezde yer alan kanatlı figürün varlığı ve ana dalların biçimi bakımından da Didyma Apollon Tapınağı'nın anta başlıklarına yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Yan Cephe

Knidos başlıklarının yan cepheleri de ön cepheler gibi oldukça sade dekore edilmiştir. Başlıklarda, her iki alt köşede yer alan *akanthus* yapraklarının arkasından çıkan kıvrık dallar, yukarıya doğru yükselerek, pulvinusun alt kısmında geniş bir bükülmeye içe ve aşağıya doğru yönelmiş ve burada tek bir sürgün oluşturarak içe dönük sarmalla son bulmuştur. Sürgün yerinden çıkan yarım palmetler ise, merkezde yer alan rozet motifine doğru yönelmiştir. Didyma Apollon Tapınağı'nın tonozlu geçişine ait pilaster başlığının yan cephesinde yer alan bitkisel motif, alttaki *akanthus* çanak yapraklarından çıkarak her iki yana devam eden, sürgün yerinin altında ve üstünde iki sarmalla ve tomurcuklarla son bulan kıvrık dal motifidir. Başlığın merkezine, cepheden betimlenmiş açık çiçek motifi işlenmiştir. Priene'de bulunan sofa başlıklarının yan cephelerinin merkezine genellikle lotus çiçeği²¹, açık²² ya da kapalı palmet motifi²³, her iki yanlara ise kıvrık dallar işlenmiştir. Eksenel simetriye sahip kıvrık dallar Didyma Apollon Tapınağı'nın naosuna ait pilaster başlıkları (MÖ 184/3-160 civarı)²⁴ ile Samothrake Ptolemaionu'nun (MÖ 285-246) anta başlığında²⁵ da görülmektedir.

Knidos başlıklarında, sofa başlıklarının yan cephelerinde görülen eksenel simetrik kıvrık dallar yerine işlenen, *akanthus* çanak yaprağından çıkarak yükselen sarmal ve yarım palmet motifi ile son bulan simetrik iki kıvrık daldan oluşan kompozisyon, başka bir örnekte tespit edilememiştir. Ancak kıvrık dalları tekil ele aldığımızda, en yakın benzerleri daha çok Geç Klasik Dönem anta başlıklarının yan yüzlerinde karşımıza çıkmaktadır. Labraunda Zeus Tapınağı'nın anta başlıklarının yan yüz bezeme alanına, ikişer ana daldan oluşan ve birbirinin tersi yönde sarmallarla son bulan simetrik kıvrık dallar işlenmiştir²⁶. Knidos örneklerinin aksine, başlığın alt sınırına yakın alana yerleştirilen *akanthus* çanak yapraklarından çıkan bu kıvrık dallardan içtekiler, dik bir şekilde yukarıya

21 Müller-Wiener 1982, 701, Abb. 7a-d, Rumscheid 1994, 105, Kat. no. 299-300, 307, Taf. 161.4-6, 167.2

22 Smith 1900, Nr. 1136; Rumscheid 1994, Kat. no. 296, Taf. 160.4.

23 Smith 1900 II, Nr. 1134; Mercklin 1962, 42, Nr. 104a, Abb. 184; Müller-Wiener 1982, 691-702, Abb. 1a-d; Rumscheid 1994, Kat. no. 298, Taf. 161.2

24 Rumscheid 1994, Kat. no. 32.29-59, Taf. 26-29; tarihi için bk. 222-225.

25 Frazer 1990, Abb. 69-72, 131-133, Taf. 54-57; Mercklin 1962, 43, Nr. 106, Abb. 186; Voigtländer 1975, 55-56, Taf. 8.2; Rumscheid 1994, Kat. no. 377.8, Taf. 203.3-5.

26 Hellström – Thieme 1982, Abb. 25, Taf. 14-15, 49; Rumscheid 1994, Kat. no. 115.9, Taf. 65.1-2.

yükselen ana dal ile içe dönük sarmaldan oluşmaktadır. Abakusun alt sınırında bükülme yapan ana dal sürgün yapmakta ve bu sürgün yerindeki kaplama yaprağının altından çıkan filizler, başlığın merkezine yerleştirilen ters açık palmet motifinde birleşmektedir²⁷.

Labraunda Güney Propylon'un anta başlıklarının yan yüz bezeme alanında²⁸ Zeus Tapınağı'nda görülen şema tekrar edilmiş olup, detayları bakımından farklar vardır. Güney Propylon'un başlıkları, içteki kıvrık dalların akanthus çanak yapraklarından çıktıktan hemen sonra geniş bir bükülmeyle yükselmesi ve abakusa ulaşmadan dönüş yaparak içbükey sarmalla son bulması bakımından Knidos başlıklarıyla oldukça benzerdir. Sarmaldan önce oluşan sürgün yerinden çıkan filizler, başlığın merkezine yerleştirilen kapalı palmet ile ters açık palmet motifinin göbeklerini yanlardan sararak içe dönük sarmalla son bulmaktadır. Knidos başlıklarını şekillendiren ustanın bu başlıkları bildiği ve burada gördüğü kompozisyonu sadeleştirerek uyguladığı düşünülebilir.

Genel kompozisyon açısından aralarında fark olsa da Samos Heraionu'nda bulunan ve stilistik açıdan MÖ 290-260 yıllarına tarihlendirilen bir anta başlığının²⁹ yan yüzünde görülen kıvrık dal, çağdaşı örneklerin aksine yüzeyinin yivlendirilmemiş olması bakımından Knidos örneklerini anımsatmaktadır. Bargylia'da bulunan bir anta başlığının yan yüz bezemesi Labraunda örneklerinde olduğu gibi her biri çift ana daldan oluşan simetrik yerleştirilmiş iki bezeme grubuna sahiptir. İçteki ana dalların dikey yükselerek sarmalla son bulması Labraunda Zeus Tapınağı başlıklarını anımsatsa da ana dalların yüzeyinin yivsiz işlenmesi ve tek sürgünden sonra içe dönük sarmalla son bulması gibi özellikleri bakımından Knidos örnekleriyle karşılaştırılabilir³⁰.

Knidos başlıklarının yan yüzlerindeki üç yapraklı olan yarım palmet motiflerinde ince başlayan yapraklar giderek kalınlaşmakta ve uç noktada tekrar incelerek, sivri uçlarla son bulmaktadır. İkinci ve üçüncü yapraklar uç kısımlarından bir önceki yaprağa temas etmektedir. Taç yaprakları ters yüzlerinden işlendikleri için orta kısımlarında kabartma yüksekliği artmakta, böylece yapraklar dışa dönük, dolgun bir görünüm almaktadır. Palmet taç yapraklarının yüzeyleri tahrip olduğundan, orta damarın işlenip işlenmediği net değildir ancak başlığın genelinde görülen sadelik nedeniyle işlenmemiş olma olasılığı yüksektir. Yaprakların ince uzun biçimi, sivri işlenen uç kısımların birbirlerine temas etmesi ve yaprakların dış yüzeylerinden gösterilmesi gibi özellikler, Didyma Apollon

27 Başlığın sol yan yüzünde görülen bu şemanın aksine sağ yan yüzünde sarmaldan önce oluşan sürgün yerinden çıkan filiz, S çizerek aşağıya doğru devam etmekte ve uç kısmında bir tomurcuk taşımaktadır. Sürgün yerinden hemen önce, doğrudan ana daldan çıkan filiz ise yana doğru devam ederek, merkezdeki palmet motiflerinin göbeklerinin içinden geçmekte ve uç kısmında yaprak benzeri bir tomurcukla son bulmaktadır.

28 Jeppesen 1955, Taf. 4b, 4e, 7.1-4; Brockmann 1968, 80, 83-84, 167, Nr. F 8; Rumscheid 1994, Kat. no. 120.2, Taf. 68.1-2.

29 Rumscheid 1994, 47-48, 82-86, Kat. no. 333, Taf. 177.

30 Rumscheid 1994, Kat. no. 26, Taf. 11.10. Başlıkta, içteki kıvrık dal diğer örneklerin aksine içe dönük tek sarmalla değil, altı üstlü yerleştirilmiş iki sarmalla son bulmuştur. Altı üstlü yerleştirilen bu sarmallardan üstteki içe dönük iken, alttaki dışa dönüktür. Başlığın merkezinde yer alan kapalı ve ters açık palmet motifleri ise Labraunda Güney Propylon'un başlıklarında görülmektedir. Bargylia başlığı, Labraunda örneklerinin yanı sıra Idyma'da bulunan bir anta başlığıyla da oldukça benzerdir, bk. Rumscheid 1994, Kat. no. 73, Taf. 50.2.

Tapınağı'nın tonozlu geçişine ait pilaster başlığının merkezine işlenen kapalı palmet motifi ile İon başlıklarının ekinusunda, yumurtaları yanlardan örten yarım palmetlerle benzerdir³¹.

Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem yapılarının bir kısmında iki yarım palmetin bir çiçek etrafında birleşerek tam bir palmet görünümü almasına karşın³², Knidos başlıklarında kıvrık daldan çıkan yarım palmetlerin arasındaki mesafenin arttığı, ortalarına rozet motifinin işlendiği, bu nedenle de iki yarım palmetin tam palmet görünümü oluşturmadağı görülmektedir. Ayrı duran yarım palmetlerin arasına farklı tipte çiçeklerin işlendiği kıvrık dallar, stilistik açıdan II. Eumenes Dönemi'ne (MÖ 188-159) tarihlendirilen Pergamon Yukarı Agora Tapınağı'nın siması³³, MÖ 2. yüzyılın 2. çeyreğine tarihlendirilen Pergamon Zeus Sunağı'na ait kurbanlık masasının siması³⁴ ile Augustus Dönemi'ne tarihlendirilen İlion Athena Tapınağı'nın simasında³⁵ görülmektedir. Sözü edilen bu örneklerde, yarım palmetlerin sarmaldan önce oluşan sürgün yerinden çıkarak, ortadaki çiçeğe doğru yönelmeleri, Knidos başlıklarında görülen şemayı anımsatmaktadır. Dört adet taç yaprağından oluşan yarım palmetler, Pergamon Zeus Sunağı ile İlion Athena Tapınağı'nda yarım kaş kemer biçimli göbek yüzeyine, Pergamon Yukarı Agora Tapınağı'nda ise ikinci sürgün yerinden çıkan dalın uç kısmındaki kaplama yaprağının yüzeyine aralıklı olarak işlenmiş olmaları ve taç yapraklarının iç yüzeylerinden gösterilmeleri bakımından Knidos başlıklarından ayrılmaktadır. MÖ 221-200 yıllarına tarihlenen Magnesia Artemis Altarı'nın frizlerine işlenen kıvrık dal motifinde³⁶, sarmaldan önce oluşan sürgün yerinden çıkan üç taç yaprağına sahip iki yarım palmetin simetrik işlenmesi, Knidos başlıklarıyla benzerdir. Ancak Knidos örneklerinde sürgün yerinden çıkan ve aralarında boşluk olmaksızın yan yana yerleştirilen yarım palmetler, Magnesia örneğinde hem sürgün yerindeki uzun kaplama yaprağının ucundan çıkmakta hem de her birisinin aralarında boşluk oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, Knidos başlıklarında merkeze yerleştirilen rozet motifinin varlığına karşın, Magnesia'nın frizlerinde herhangi bir çiçek motifi yer almamaktadır.

Knidos başlıklarının yan yüzdeki bezeme alanının üst sınırında, abakusun alt kısmında, boydan boya devam eden pulvinus vardır. Pulvinus, biri merkezde ikisi yanlarda olmak üzere aralıklı yerleştirilmiş üç bant ile sıkıştırılmıştır. Pulvinusun ve balteusun yüzeyi büyük oranda tahrip olduğundan buradaki bezemelerin varlığı ya da biçimi seçilememektedir.

31 Karşılaştırma için bk. Rumscheid 1994, Kat. no. 32.20, Taf. 23.7-8; Kat. no. 32.9, Taf. 22.2.

32 MÖ 350 civarına tarihlenen Maussoleion'un simasında ve MÖ 3. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen Didyma Apollon Tapınağı'nın naiskosuna ait friz bloğunda, iki yarım palmetin ortasına çiçek motifi işlenmiş olmasına karşın, yarım palmetler birbirlerine yaklaştırılmış, bu nedenle tam palmet görünümü almıştır, bk. Rumscheid 1994, Kat. no. 64.7, Taf. 47.1-3, 48.1; Kat. no. 33.9, Taf. 31.4.

33 Schrammen 1906, 110, Taf. 30.2, 33; Schede 1909, Abb. 53; Rumscheid 1994, Kat. no. 213.7, Taf. 126.4, 127.1-2.

34 Schrammen 1906, Taf. 16-17; Schede 1909, Abb. 52; Rumscheid 1994, Kat. no. 209.4, Taf. 125.1-3n

35 Goethert – Schleif 1962, Abb. 3, Beil. 3a, Taf. 15, 33; Schede 1909, Abb. 54; Rumscheid 1994, Kat. no. 74.5, Taf. 51.1-5.

36 Humann 1904, 97, Abb. 96; von Gerkan 1929, 11, Abb. 5, Taf. 4, Nr. 14; Hoepfner 1989, Abb. 7; Rumscheid 1994, Kat. no. 138.7, Taf. 86.4-5.

Sofa başlıklarının yan yüzündeki pulvinus kısmı genellikle iki bant ile sıkılmış olup, Knidos başlıklarındaki gibi üç banta sahip örnekler çoğunlukla Priene Athena Kutsal Alanı'nda bulunmuştur. Üzerinde heykellerin taşındığı bu anıtların başlıkları da kare formudur. Ön cephesinde merkeze yerleştirilen kapalı palmet motifinin etrafındaki simetrik kıvrık dal bezemesine sahip başlıklardan ikisinin yan cephesine lotus çiçeği ve kıvrık dal³⁷, birinin yan cephesine ise antitetik grifonlar³⁸ işlenmiştir. Pulvinus kısmı üç bant ile sıkıştırılan başlıklarda, balteus düz yüzeyli bırakılmış iken, pulvinus yüzeyine volüte kadar devam eden uzun kamış/saz yaprakları işlenmiştir. Başlıkların üçü de stil özellikleri ve yapı tipolojisi dikkate alınarak, W. Müller-Wiener tarafından MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir³⁹. Yine Priene Athena Kutsal Alanı'nda bulunan Mermer Bank'a ait anta başlığının pulvinus kısmı da üç bant ile sıkılmış, balteus düz yüzeyli bırakılmış, pulvinusun yüzeyine ise volüte kadar devam eden ince saz/kamış yaprakları işlenmiştir⁴⁰. Sözü edilen bu örneklerin tamamında, bantlarla sıkılan balteus kısmı pulvinus yüzeyine nazara daha incedir ve kamış/saz yapraklarıyla kaplı pulvinus, bantların altından kalınlaşarak devam etmektedir. Bu yönüyle başlıklar, bölünme yerlerinin pulvinus yüzeyinden daha kalın işlendiği Knidos başlıklarından ayrılmaktadır.

Didyma Apollon Tapınağı'nın tonozlu geçiş kapısına ait pilaster başlığının yan yüzündeki pulvinus kısmı fazlaca tahrip olmuştur⁴¹. Ancak H. Knackfuss, pulvinusun kamış/saz yapraklarıyla bezeli yüzeyinin birkaç bölüme ayrıldığını, bölünme noktalarında, bir bölümün yapraklarının önceki bölümün yapraklarının kalikse benzer çıkıntılı uçlarının arkasından çıkarak volüte doğru ilerlediğini yazmıştır⁴². Knidos SB1 numaralı başlığın daha iyi korunmuş pulvinusunda dışbükey kavisli olan ortadaki bandın her iki yanında yer alan bölünme alanları (balteus), yanlara doğru genişleyerek devam etmekte ve burada tekrar bir bant ile bölünmektedir. Bu bantların altından, balteusa nazaran oldukça ince çıkan pulvinus, volütlere doğru tekrar kalınlaşmaktadır. Her ne kadar Knidos başlıklarının yüzeyinde bezeme görülemez de pulvinusun biçimi Didyma başlığında olduğu gibi kamış/saz yapraklarıyla bezenmiş olabileceğini ve bölünme yerlerinin genişleyen formunun ise bu kamış/saz yaprakları için bir nevi çıkış noktası oluşturabileceğini düşündürmektedir.

Abakus

Knidos pilaster başlıklarının abakusu çift kademeli işlenmiş olup, üst sınırında Pergamon ovolosundan oluşan taç profili vardır. Bugüne kadar Batı Anadolu'da bulunan sofa başlıklarının tamamının abakus kısmı kavetto profilinden oluşmaktadır. Maussolleion'da bulunan sofa başlığında kavettonun devamında dışbükey kavisli ovolo profili vardır. Didyma Apollon Tapınağı'nın

37 Rumscheid 1994, Taf. 161.3-6.

38 Rumscheid 1994, Taf. 161.1-2.

39 Müller-Wiener 1982, 699-702.

40 Smith 1900, Nr. 1136; Wiegand – Schrader 1904, Abb. 102; Rumscheid 1994, Kat. no. 296, Taf. 160.3-6.

41 Knackfuss 1941, F 207-209, Taf. 106; Bauer 1973, Taf. 32.6-7; Pfrommer 1987, 161, dn. 105; Rumscheid 1994, Kat. no. 32.20, Taf. 23.7-8.

42 Knackfuss 1941, 59.

naosundaki pilaster başlıklarında ise kavettonun devamındaki ovolo profiline ion kymationu işlenmiştir. Bu iki örnek haricindeki diğer sofa başlıklarının tamamında kavetto, ince bir tamamlayıcı faskia ile birlikte kullanılmıştır. Düz yüzeyli abakus ile ovolo/Pergamon ovolosundan oluşan kombinasyon daha çok Küçük Asya-Ion tipi anta başlıklarında karşımıza çıkmaktadır. Knidos başlıkları, abakusu kavetto profilinden oluşan sofa başlıklarından ayrılmaktadır. Abakus kymationunun fazla yüksek işlenmemiş olması ise Hellenistik Dönem örnekleriyle uyumludur.

Kaldırma Yuvaları

Her iki başlığın üst yüzeyinde İonia Rönesansı⁴³ olarak isimlendirilen dönemin karakteristik uygulamalarından birisi olarak kabul edilen “Karia-İonia tipi kurtagzı kanca yuvaları”⁴⁴ yer almaktadır. Bu tip, yaygın olarak kullanılan kurtagzı kancalardan farklı olarak iki veya üç parçadan değil tek parçadan oluşmaktadır. Bu teknikte bloğun üst yüzeyinin merkezine küçük T biçimli bir yuva açılır, yuvanın bir tarafında kama biçimli bir oyuk bulunur. Bu oyukun içine bir zincire veya halata bağlanmış, kama biçimli metal bir bağlayıcı yerleştirilerek bir ahşap yardımıyla sabitlenir⁴⁵, bu şekilde blok kaldırılarak yapıdaki yerine yerleştirilir.

Karia-İonia tipi kurtagzı kanca yuvasının Maussollos Dönemi’nde başladığı ve takip eden 150-200 yıl boyunca kullanımının sürdüğü belirtilmiştir⁴⁶.

43 Arkaik Dönem ion mimarisinin MÖ 4. yüzyılda yeniden doğuşu olarak yorumlanan ve bu nedenle “İonia Rönesansı” olarak adlandırılan bu evrede pek çok kentte yeni inşaa programları oluşturulmuştur. İlk kez F. Noack tarafından (Noack 1910, 37-48, Taf. 49-64) kullanılan “İonia Rönesansı” terimi daha sonra W. B. Dinsmoor (Dinsmoor 1950, 216) ve A. Bammer (Bammer 1972, 34-36) gibi araştırmacılarca da kullanılmıştır. Konuya ilişkin en kapsamlı çalışmaları yapan P. Pedersen söz konusu sürecin karakteristik uygulamalarını belirlemiş ve döneme dair kronolojik bir tanımlama yapmaya çalışmıştır, Pedersen 1994, 11-32; Pedersen 2001/2002, 112-119; Pedersen 2013, 33-46. Pedersen tarafından yapılan değerlendirmelere göre İonia Rönesansı’nın karakteristik uygulamalarında üç detay ön plana çıkar. Bunlar, teras duvarları ve kulelerin köşelerinde uygulanan çift köşe bağı tekniği, Karia-İonia tipi kurtagzı kanca yuvaları ve genellikle basamak ve stylobat bloklarında uygulanan üzeri açık, görülebilen kırlangıç kuyruğu kenet yuvalarıdır. İonia Rönesansı’nın kronolojik açıdan sınırları tam anlamıyla belirlenememiş olsa da kabul edilen genel görüş Maussollos zamanında başladığı ve Hellenistik Dönem’in ortalarına, yaklaşık olarak MÖ 200 yıllarına kadar devam ettiği yönündedir, Pedersen 2012, 514. Ancak son çalışmalar bu sürecin Erken İmparatorluk Dönemi’ne kadar devam ettiğini ortaya koymuştur, Büyüközer 2019.

44 Bu teknik Karia Bölgesi’nde Halikarnassos Maussolleumu’nda (Jeppesen 2002, 24, 137-138), Halikarnassos/Bodrum Türküyusu Mahallesi’nde bulunan ve ait olduğu yapı belirlenemeyen bir başlıkta (Pedersen 1999, 326, fig. 4), Labraunda Zeus Tapınağı’nda ve Lagina Hekate Tapınağı’nda uygulanmış iken, İonia Bölgesi’nde Efes Artemis Tapınağı ve Sunağı (Demirtaş 2010, 106-107, fig. 9-10), Priene Athena Polias Tapınağı, Belevi Maussolleumu ve Magnesia Artemis Tapınağı’nda (Demirtaş 2010, 106, fig. 4-7) uygulanmıştır. Lykia Bölgesi’ndeki Limyra Ptolemaionu (Pedersen 2011, 375; Pedersen 2013, 140) ile Letoon Leto Tapınağı’nda (Demirtaş 2015, 133-144) ve Lydia Bölgesi’nde Sardes Artemis Tapınağı (Demirtaş 2010, 107, fig. 11) bu tipin uygulandığı diğer önemli yapılardır. Bu yapıların neredeyse tamamında Karia-İonia tipinin yanı sıra basit tipteki kancalar da kullanılmıştır. Bu tipin Batı Anadolu dışında bilinen yegâne örnekleri ise Olympia’dadır (Demirtaş 2010, 108, fig. 16-22). Bu yapılardaki kullanımı ise sütun ve anta başlıkları ile daha az olmak kaydıyla tambur, geison, kaide, arşitrav ve friz blokları ile sınırlıdır. Özellikle başlıklarda tercih edilmesi bu tipin özel işçilik gerektiren mimari bloklarda kullanıldığını göstermektedir.

45 Bu tipin detaylı tanımı ve değerlendirmeleri için bk. Pedersen 2001/2002, 114, fig. 16-17; Demirtaş 2010, 105-106; Demirtaş 2015, 133-134.

46 Pedersen 2012, 514.

Ancak Lagina Hekate Tapınağı'nın korinth başlıklarındaki uygulamalar bu tekniğin kullanımının Geç Hellenistik-Erken İmparatorluk Dönemi'ne kadar devam ettiğini göstermektedir⁴⁷.

Başlıkların İkonografisi

Knidos pilaster başlıklarında en çok dikkati çeken betim, her iki başlığın ön cephesinde merkeze işlenen kanatlı kadın figürüdür. Modern literatürde “ranke kadını” ya da “ranke tanrıçası” olarak tanımlanan⁴⁸ ve MÖ 4. yüzyıldan itibaren özellikle Batı Anadolu sanatında karşımıza çıkan bu figür, mimarının yanı sıra mücevherlerde ve günlük kullanım nesnelerinde de görülmektedir. Kadın figürünün üst gövdesi insan vücudu şeklinde iken alt gövdede ayakların yerine simetrik kıvrık dal işlenir ya da figür akanthus çanak yapraklarından çıkar şekilde betimlenir. Çoğu zaman kanatlı işlenen figür, başında polos ya da kalathos taşır, her iki eliyle de etrafını saran kıvrık dalları tutar⁴⁹.

Ranke kadınının en erken örneklerinden birisi, MÖ 4. yüzyıl başına tarihlenen Myra Aslanlı Mezar'ın kapı üstü frizinde görülmektedir⁵⁰. Üst gövdesi insan vücudu şeklinde cepheden betimlenen figürün alt gövdesi kıvrık dallardan oluşmaktadır. Belden kemer ile sıkılan khitonun yanlara doğru açılan, üst üste iki katmandan oluşan etek kısmının altından bacaklar yerine kıvrık dallar çıkmaktadır. Vergina (Aigai) Sarayı'nın oikosunda yer alan çakıl taşı mozaikğin dört köşesine işlenen kadın figürleri, cepheden betimlenmesinin yanı sıra kemer ile sıkılan khitonun alt yarısındaki iki sıra akanthus yaprağının içinden çıkan kıvrık dalların varlığı bakımından da Myra örneğiyle oldukça benzerdir. Her iki figürde de saçlar ortadan ikiye ayrılmış ve yanlara doğru taranarak kulakları örtecek şekilde başı çevrelemiştir. Başın üstünde yer alan kalathos ve kulaklardaki küpeler, ortak betimlerdir. Ayrıca, eteğin alt kısmından çıkan kıvrık dallar arasındaki alana işlenen yaprak motiflerinin biçimi de oldukça benzerdir. Myra figürlerinde, yukarıya kaldırılan kollar, başın arkasındaki kumaş benzeri yumuşak bir nesneyi tutmakta iken, Vergina mozaikğinde figürlerin kolları yanlara doğru açılarak, kıvrık dalları tutar şekilde betimlenmiştir. Vergina Sarayı'ndaki mozaik D. Salzmänn tarafından MÖ 310-290 yılları arasına tarihlendirilmiştir⁵¹.

British Museum'da korunan 1905,1102.1 numaralı altın diadem üzerinde, Myra ve Vergina'daki ranke kadınına benzer bir figür vardır⁵². Antitetik grifonlar arasındaki figür cepheden betimlenmiş olup, üzerindeki khiton belden bir kemerle sıkılmıştır. Gövdenin alt yarısında yer alan akanthus yaprağı, uç kısma doğru sivrilerek aşağıya doğru inmektedir. Akanthus yaprağının altından çıkan iki kıvrık dal birbirinin tersi yönde yanlara doğru devam etmekte ve yukarıya yükselmektedir. Kollarını yanlara doğru uzatan figür, elleriyle kıvrık dalları tutar

47 Büyüközer 2019, 198-202, fig. 4-6.

48 Müller 1915, 74; Curtius 1928, 281-297; Curtius 1934, 222-232; Curtius 1957, 192-210; Jucker 1961, 196; Fleischer 1973, 100-102; Pfrommer 1990, 73-76; Rumscheid 1994, 279-280.

49 Toynbee – Ward Perkins 1950, 1-43; Fleischer 1973, 100-102; Pfrommer 1990, 73-76; Rumscheid 1994, 279-280.

50 Borchhardt 1975, 129-131, Abb. 30, Taf. 70C, 71E; Bruns-Özgan 1987, Taf. 21.2.

51 Salzmänn 1982, 114, nr. 130, Taf. 39.1-2.

52 LIMC II.1, 629, 66; Marshall 1911, Kat. no. 1610, Pl. 27; Toynbee – Ward Perkins 1950, 5, Pl. II.1; Jucker 1961, 196.

şekilde betimlenmiştir. Kadın figürünün başındaki kalathos, Myra ve Vergina örnekleriyle benzerdir. Ancak bu iki örnekten farklı olarak kadın figürü kanatlı betimlenmiş olup, üst gövdenin arkasından çıkan kanatların hafif yanlara doğru açılarak yukarıya yükselmesi ve uç kısımlarının içe döndürülerek sonlandırılması, Knidos başlıklarını anımsatmaktadır. MÖ 4. yüzyıl sonu-3. yüzyıl başına tarihlendirilen bu diademin nerede bulunduğu ne yazık ki bilinmemektedir. Elis'te, Hellenistik mezarda bulunan iki altın plaka üzerinde, başında kalathosu bulunan kanatlı kadın figürü betimlenmiştir⁵³. Her iki kolu hafif yanlara doğru açılan figür olasılıkla kıvrık dalları tutmaktadır⁵⁴.

J.M.C. Toynbee ve J.B. Ward Perkins, British Museum'da korunan altın diadem üzerindeki kanatlı kadın figürü için "Küçük Asya'nın eski ana tanrıçasının bir formu olarak kolayca tanınır" ifadesini kullanarak, söz konusu betimi ana tanrıça ile özdeşleştirmiş ve her iki yanında yer alan grifonların varlığı nedeniyle de tanrıçanın "pothnia theron" rolüne vurgu yapmış, MÖ 221-200 yıllarına tarihlenen Magnesia Artemis Altarı'nın iç cephesindeki duvar frizlerinde ve Artemis Tapınağı'nın duvar frizleri ile akroterinde görülen kanatlı kadın figürleri ana tanrıçanın Hellenistik versiyonu olarak yorumlanmıştır⁵⁵ (fig. 7a-b). Magnesia'daki her iki yapının frizlerinde yarı antropomorfik betimlenen figürde gövdenin alt yarısında, uzun işlenen akanthus kaplama yapraklarının altından çıkan ana dallar birbirinin tersi yönünde ilerlemektedir. Başında yüksek bir polos taşıyan figürlerin kanatları hafif yukarıya doğru yükseldikten sonra, uç kısımları iç bükey kavisle sonlandırılmıştır. Artemis Tapınağı'nın tepe akroterinde görülen figür ise akanthus yaprakları arasından çıkmaktadır. Başında yüksekçe bir kalathosa sahip olan figürün kanatları yukarıya doğru dik yükselmekte ve uç kısımları içbükey sonlanmaktadır. Magnesia'da görülen bu betim, MÖ 184/3 ile 160 civarı arasına tarihlenen⁵⁶ Didyma Apollon Tapınağı'nın anta başlıklarında da uygulanmıştır. Ancak Didyma başlıklarındaki kadın figürleri, kanatlarının yanlara doğru paralel devam etmesi bakımından Magnesia örneklerinden ayrılmaktadır. R. Fleischer, ranke kadınının özellikle Geç Klasik Dönem'den itibaren Batı Anadolu'daki kutsal alanların mimari süslemelerinde sıkça ortaya çıkması nedeniyle bu figürün önemli bir dini işleve sahip olduğu sonucunun çıkarılabileceği düşüncesindedir ve bu durumu tanrıçanın epiphaniisi olarak yorumlamaktadır⁵⁷. Ephesos Artemisi'nin kült heykellerinde, ependytesin yanlarındaki alanların dekorasyonunda da kullanılan kanatlı kadın figürleri çoğunlukla üst bacadan itibaren bir yaprak çanağından çıkmaktadır. Cepheden, çıplak olarak betimlenen bu figürlerin başında yüksek bir kalathos yer almakta olup, saçlar ortadan ayrılarak kulakları kapatacak şekilde yanlara taranmıştır. Geç Hellenistik Dönem'den itibaren Ephesos Artemisi'nin kült heykelinde yer bulduğu kabul edilen⁵⁸ kanatlı kadın figürleri için V.K. Müller tanrıçanın kendisinin bir modifikasyonu

53 Michaud 1971, 901, fig. 228.

54 Erken Hellenistik Dönem'e ait benzer betime sahip altın mücevherler Bolshaia Bliznitsa ve Kul-Oba'da bulunmuştur. Bk. Jacobson 1995, 180, no. IV.G.1, fig. 60; 174, no. IV.E.6, fig. 58.

55 Toynbee – Ward Perkins 1950, 6-7.

56 Rumscheid 1994, 222-225.

57 Fleischer 1973, 102.

58 Lichteneker 1952, 151.

olduğunu⁵⁹, H. Jucker ise Ephesos Artemisi'nin kendisi⁶⁰ olduğunu düşünmektedir. M. Pfrommer, Magnesia Artemis Tapınağı'nda görülen kanatlı kadın figürlerinin tanrıça Artemis olduğunu ve bunun ana tanrıça ile eş tutulduğunu, Didyma Apollon Tapınağı'ndaki kanatlı kadın figürlerinin de tanrının kız kardeşine yapılan bir gönderme olduğunu düşünmektedir⁶¹. F. Rumscheid ise Magnesia'daki betimlerin muhtemelen Batı Anadolu'da öncelikle bir avcı olarak değil, bitki ve hayvanların doğurganlığıyla ilişkili bir tanrıça olarak görülen Artemis'in tezahürü olabileceğini kabul etmekte ancak Zeus Sosipolis Tapınağı'nın anta başlıklarında görülen kanatlı kadın figürünü açıklamanın zor olduğunu düşünmektedir⁶². Pisidia Antiokheiası Augustus Tapınağı'nın friz bloklarında görülen kanatlı kadın figürünün başında polos ya da kalathos olmadığı için bunun Viktorya olduğu düşünülmektedir⁶³. Akanthus çanak yaprakları içinden çıkan bu figürün sadece omuz kısmından yukarısı işlenmiş olup, yukarıya doğru yükselen kanatların uç kısımları içe döndürülerek sonlandırılmıştır. Ankara Augustus Tapınağı'nın anta başlıklarında tam antropomorfik işlenen, yanlara doğru açılan kanatlarının detaylandırıldığı Viktorya betimleri de polos ya da kalathos taşımamaktadır.

Ranke kadınının mimari dekorasyonda kullanıldığına dair iki örnek de Knidos'un komşusu Kos'ta tespit edilmiştir. Kos Kalesi'nde bulunan bir paye başlığında, antitetik grifonlar arasında betimlenen kanatlı kadın figürü, hayvanların ve bitkilerin tanrıçası olarak yorumlanmıştır⁶⁴ (fig. 8a). Pfrommer ise karışık yaratıklarla birlikte betimlenen ranke kadınının "pothnia theron" olarak nitelendirilebileceğini önermiştir⁶⁵. Kos'ta Roma evinin yakınında bulunan bir friz bloğunda⁶⁶ palmetler arasına lotus çiçeği yerine işlenen kadın figürü, belden kemerle sıkılan khitonun alt kısmındaki akanthus yaprakları arasından çıkarak, birbirinin tersi istikamete yönelen kıvrık dalların varlığı bakımından Knidos başlıklarıyla benzerdir (fig. 8b). Figür, her iki kolunu hafif yanlara doğru açarak elleriyle sarmalları tutmaktadır. Kıvrık dallar arasına işlenen kamış/saz yaprağı motifi de yine Knidos ve Didyma başlıklarında görülmektedir. Knidos'ta kanatlı işlenen figürler, Kos frizinde kanatsızdır. Bu betimin de yine hayvanların ve bitkilerin tanrıçası ile bağlantılı olduğu söylenebilir.

Ephesos'ta, Yukarı Devlet Agorası'ndan batıdaki Domitian meydanına oradan da Kuretler Caddesi ve Celsus Kütüphanesi'ne inen kutsal yol üzerinde karşılıklı yerleştirilmiş iki pedestal vardır. Bunlardan her ikisinin ön cephesine aslan ayaklı tripot, tripotun alt kısmına ophalos işlenmiştir. Sağ taraftaki pedestalde omphalosun üzerinden yukarıya doğru kıvrılarak devam eden ve tripotun gövdesinin alt kısmında başını sola doğru döndürmüş şekilde son bulan bir yılan betimi, sol taraftaki pedestalde omphalosun üst kısmında kınında kılıç betimi vardır. Her iki pedestalde tripotun ortasındaki ayağın gövde ile birleştiği

59 Müller 1915, 74

60 Jucker 1961, 195-197.

61 Pfrommer 1990, 73-76.

62 Rumscheid 1994, 209-210, 212.

63 Rumscheid 1994, 156.

64 Jucker 1961, 195-197; Neumann 1965, 149, Beil. 58,1-3; 28; Rumscheid 1994, Kat. no. 107, Taf. 63.3.

65 Pfrommer 1990, 73-76.

66 Rumscheid 1994, Kat. no. 105, Taf. 63.1.

yerde oluşan dikdörtgen plaka içerisine kanatlı kadın figürü işlenmiştir. Gövdesi cepheden betimlenen figürün arkasından çıkarak yukarıya doğru yükselen ve en üstte iç bükey sonlanan kanatlar vardır. Üst gövdesi insan şeklinde betimlenen kanatlı figürün alt kısmı Knidos örneklerinde olduğu gibi kamış yaprağı şeklindedir. Bu yaprağın her iki yanında sarmal benzeri betimler vardır. Yüzeyi fazlaca tahrip olan figürün her iki elinde hayvanlar tuttuğu düşünülmektedir. Sözü edilen bu örnekler kanatlı kadın figürünün Apollon'un atribütörlerinden olan tripot ve omphalos ile birlikte işlenmiş olması bakımından önemlidir.

Salamis Agorası'nda bulunan bir başlığın her iki kenarında yer alan kanatlı boğa başları arasındaki alana kadın figürü işlenmiştir⁶⁷. Başında yüksekçe bir kalathos taşıyan figür hem kalathosla hem de iki eliyle abakusu desteklemektedir. Üzerindeki kısa khiton belden bir kemerle sıkılmış olup, khitonun alt yarısı akanthus yapraklarından oluşmaktadır. Akanthus yapraklarından çıkan iki kıvrık dal, Anadolu örneklerinin aksine her iki yana doğru kavisli açılarak aşağıya doğru devam etmekte ve en altta içe doğru yönelerek sarmal oluşturmaktadır. MÖ 4.-3. yüzyıla tarihlendirilen⁶⁸ bu başlıktaki kadın figürü hem kanatsız işlenmesi hem de sarmal dalların biçimi bakımından Knidos örneklerinden ayrılmaktadır. Karyatid olarak tanımlanan⁶⁹ bu kadın figürünün Rhea-Kybele olabileceği de önerilmiştir⁷⁰.

Knidos başlıklarındaki kanatlı kadın figürleri, kanatlarının arkaistik gelenekte işlenmiş olması bakımından Siren figürlerini de anımsatmaktadır⁷¹. Figürlerin kanatlarının arkaistik gelenekte işlenmesi, Arkaik Dönem'den itibaren pek çok betimde karşımıza çıkan Siren figürlerini anımsatmaktadır. Güzel sesleriyle söyledikleri şarkılarla gemicileri büyülediklerine inanılan bu mitolojik varlıklar, müzikle bağlantılı olarak zaman zaman lir, kithara, çift flüt (aulos) gibi farklı enstrümanlarla da betimlenmişlerdir⁷². Ancak Siren figürlerinde polos ya da kalathosun varlığı çok yaygın değildir. Arkaik ve Klasik Dönem'den az sayıda örneğin görüldüğü bu betimlerde Sirenler kadın başlı, kuş gövdelidir⁷³.

67 Smith 1900, no. 1510, Pl. 27; Segall 1955, 212, Pl. 59, fig. 11.

68 Başlığın tarihi, MÖ 4. yüzyılın ortalarından Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar değişen görüşlerle belirsizliğini korumaktadır (Smith 1900, 264; Karageorghis – Vermeule 1966, 24; Vermeule 1976, 46, Pl. II.2; Yon 2009, 305).

69 Smith 1900, no. 1510, Pl. 7. Figürün duruşu ve belden bir kemerle sıkılan khitonun alt yarısını oluşturan akanthus yapraklarının biçimi bakımından Sveshtari yakınındaki Ginina Mogila'da bulunan Hellenistik mezardaki karyatidleri anımsatmaktadır. Bk. Grudeva 2015, 91-105, fig. 1-3.

70 Segall 1955, 212, Pl. 59, fig. 11. Karageorghis – Vermeule, Akhamenid sanatının etkisinde şekillendirilen bu başlığın deniz zaferini kutlayan bir anıtın parçası olabileceğini düşünmekte (Karageorghis – Vermeule 1966), M. Yon ise başlığı, kentte Roma Dönemi'nde Zeus Salaminios kültü ile ilişkilendirerek, kültün çok daha erken evrelerde kentte var olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır (Yon 2009, 305).

71 Bruns-Özgan 2002, fig. 41; Bruns-Özgan 2004, fig. 41.

72 LIMC VIII.1, 1093-1104.

73 LIMC VIII.1, 1093-1104, no. 6, 10, 15, 18, 38. Belevi Maussolleumu'nun lahit gövdesinin ön cephesindeki bir frize, müzik çalan Sirenlerden oluşan bir koro resmedilmiştir. Ayak bileklerinin hemen üzerinde biten khiton giyen Sirenlerin üzerinde pelerin vardır. Uzun ve geniş kanatlara, kuş kuyruğu ve kuş pençelerine sahiptirler. Kithara çalan figürler yandan betimlenmiş olup, sol kollarında kitharayı taşımaktalar, sağ elleriyle de olasılıkla kitharayı çalmaktadırlar. Sirenlerin tamamında, yukarıya doğru genişleyen, kıvrımlı dış hatta sahip yüksek bir kalathos vardır. MÖ 3. yüzyıl başına tarihlendirilen bu betimler, sadece kalathosun varlığı bakımından Knidos başlıkları ile karşılaştırılabilir. Belevi lahdinin ön cephesinde, siren frizinin altında kline ve tabure

Ellerinde müzik enstrümanı ile betimlenen Sirenler paye ve sütun başlıklarında da görülmektedir⁷⁴. Başlıkların ön cephesine yerleştirilen bu figürlerin tamamında üst gövde insan, alt gövde kuş şeklindedir, kanatlar yanlara doğru genişleyerek aşağıya inmiştir ve hiçbirinin başında polos ya da kalathos yoktur. Bu örnekler, Knidos başlıklarındaki kanatlı kadın figürlerinin, paye ya da sütun başlıklarında ya da kabartmalarda görülen Siren figürlerinden ziyade Batı Anadolu'daki kutsal alanların mimari dekorasyonunda karşımıza çıkan Artemis betimleriyle daha yakın benzerliklere sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Arkaik Dönem'den itibaren Artemis'in özellikle "pothnia theron" tipinde, tanrıçanın gövdesinin arkasından çıkarak yukarıya doğru yükselen ve uç kısımları içbükey sonlanan kanatların varlığı bilinmektedir⁷⁵. Son yıllarda Datça'da bulunan bronz bir kanatlı heykelin de tanrıça Artemis olduğu yönünde güçlü veriler sunulmuştur⁷⁶. Bu durum, Knidos başlıklarındaki kadın figürlerinin tanrıça Artemis'i betimlediği yönündeki düşüncelerimizi güçlendirmektedir.

Knidos'ta Artemis Kültü

Knidos başlıklarının ön cephesinde yer alan kanatlı kadın figürlerinin tanrıça Artemis'i betimlediği yönündeki güçlü veriler, Knidos antik kentinde Artemis kültünün varlığını ve başlıkların Artemis'e adanan bir yapıyla ilişkisini sorgulamamıza neden olmuştur.

Apollon kültüyle ön plana çıkan Knidos antik kentinde bulunan yazıtlardan, tanrıça Artemis'in de Knidos'ta tapınım gören saygın tanrıçalardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Yazıtlarda Artemis, Hiakynthorophos (Ἱακυνθοτρόφος)⁷⁷ ve Epiphanes (Ἐπιφανής)⁷⁸ olmak üzere iki farklı epithet ile belgelenmiştir. Mitolojide Apollon'un çocukluk arkadaşı ve aşkı olan Hyakinthos'un kazara Apollon tarafından öldürülmesi üzerine özellikle Sparta'da ortaya çıkan Hiakynthotrophos kültü nedeniyle tanrı Apollon için kullanılan Hiakynthorophos epithetinin Artemis ile birlikte kullanımı olağandışıdır ve Artemis Hiakynthorophos kültü Knidos dışında başka kentlerde henüz tespit edilmemiştir.

1916 yılında Kos'ta Şovalyeler Kalesi'nin restorasyonu sırasında bulunmuş ve MÖ 200 civarına tarihlenen bir stel üzerinde Knidos halk meclisinin zuhur eden (Epiphanes) tanrıça Artemis Hiakynthotrophos onuruna Hiakynthotrophia festivalinin düzenlenmesine ve bu festivale, aralarında Kos halkının da bulunduğu dost ve müttefik halkların davet edilmesine ilişkin karar metni ele geçmiştir⁷⁹. Bu yazıtta, Artemis Hiakynthotrophos'un göstermiş olduğu bir epiphaneiasından dolayı kendisine Epiphanes (zuhur eden) epitheti ile kurban sunuları, dua/arınma törenleri ve tören alayı düzenlendiğinden söz edilmektedir. Yazıtta geçen bu epiphaneianın Makedonya kralı V. Philippos'un MÖ 201 yılındaki Karia seferi

betimlenmiştir. Taburenin ayaklarına yerleştirilen iki Siren figürü, kanatlarının arkaistik biçimde yukarıya doğru yükselmesi bakımından Knidos örneklerini anımsatmaktadır. Ancak burada da Sirenlerin alt gövdesi kuş şeklindedir ve kuyruk işlenmiştir. Başları tamamen tahrir olan figürlerde polos ya da kalathosun varlığı net değildir.

74 Mercklin 1962, 50-53, Abb. 213-233.

75 LIMC II.2, no. 22-23, 27, 29-30, 32-37, 40c, 41-42, 45, 47, 50-51, 53, 56.

76 Zoroğlu v.d. 2024, 67-77.

77 IKnidos I, no. 59; IKnidos I, no.171; IKnidos I, no. 220; Bourguet 1929, no. 308.

78 IKnidos I, no. 59; IKnidos I, no.171; IKnidos I, no. 220.

79 Pugliese-Carratelli 1987, 115-118.

sırasında Knidos'u kuşatması ancak tanrıçanın tekrarlanan tezahürleri ve ilahi iradesiyle kentin bu kuşatmadan kurtulması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir⁸⁰. Knidosluların davetine yönelik Kosluların cevabı 1904 yılında Kos Asklepieionu'nda bir stel üzerinde bulunmuştur⁸¹. Bu davete yönelik diğer bir cevabi karar metni Delphoi'da, Knidosluların hazine binası üzerinde yazılı bir dekret aracılığı ile kısmen günümüze ulaşmıştır⁸². Sözü edilen bu yazıtlarda halk meclisinin Artemis Hiakynthotrophos Epiphanes'in saygınlığını arttırma yönündeki kararı ile tanrıçanın onuruna Pythia oyunları statüsünde pentaeterik (dört yılda bir düzenlenen) bir festival (Hiakynthotrophia-Ἱακυνθотρόφια)⁸³ düzenleme yönündeki kararı, tanrıçaya duyulan minnetin göstergesidir.

Tanrıça Artemis'in Knidos için önemli olduğunu kanıtlayan bir diğer arkeolojik veriler sikkelerdir (fig. 9). MÖ 3. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen sikkelerin ön yüzünde Artemis başı, arka yüzünde tripot betimi vardır⁸⁴. MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir grup gümüş tetradrakhmonda⁸⁵ ise ön yüzde Apollon başı, arka yüzde ΚΝΙΔΙΟΝ lejantı ile birlikte cepheden betimlenmiş ayakta duran Artemis yer almaktadır. Sağ elinde defne dalı⁸⁶ tutan Artemis'in sol eli kendi arkaik heykelinin⁸⁷ üzerine dayanmıştır. Oldukça ender olan bu sikke grubu, Knidoslu Artemis'in görünüşü hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Kentte bulunan yazıtlarda, Knidoslular için bu kadar önemli olan ve kentin kurtarıcısı olarak kabul edilen tanrıça Artemis'e bir tapınak inşa edildiğine dair bilgiler olsa da bugüne kadar yapılan çalışmalarda tapınağın kent içindeki konumu ve mimari izleri henüz tespit edilememiştir. Knidos'ta Artemis Hiakynthotrophos Epiphanes'e adanmış bir tapınağa ve tanrıçanın hizmetindeki bir rahibe ilişkin bilinen en erken epigrafik belge Augustus Dönemi'ne (MÖ 27-MS 14) tarihlenen bir yazıttır⁸⁸. C.T. Newton tarafından gymnasium olarak tanımlanan alanda⁸⁹ bulunan yazıtta, Gaius Iulius Theopompos'un oğlu olan Gaius Iulius Artemidoros'un yaşamı boyunca rahipliğini yürüttüğü Artemis Hiakynthotrophos Epiphanes tapınağının bir ortağı olarak altından bir heykelinin tapınakta dikilmesine dair alınan karardan söz edilmektedir. Bu yazıt, kentte Artemis Tapınağı'nın varlığını belgelemesinin yanı sıra Artemis Hiakynthotrophos Epiphanes kültürünün Erken İmparatorluk Dönemi'nde de önemini koruduğunu ve rahipliğinin kentin en ünlü ailelerinin fertleri tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. Knidos'ta Korinth Tapınak Terası olarak

80 Rigsby 1975, 408; SEG 38 (1988), no. 812; Pugliese-Carratelli 1987, 115-118.

81 Pugliese-Carratelli 1987, 115-118; SEG 38 (1988) no. 812B; IG XII,4, 1, no. 166; IKnidos I, no. 220.

82 Bourguet 1929, no. 308.

83 IKnidos I, no. 220; 606; Bourguet 1929, no. 308.

84 HNO, no. 71; 313-316; 482; 715-720; 1062-1067; 1319-1321; 1613-1614; 1616; 2038-2039. Ön yüzde omzunda sadağı ile sağa bakan Artemis başı, arka yüzde ise tripod bulunan benzer form MÖ 1. yüzyıl sikkelerinde de görünmektedir, bk. HNO, no. 318; 1327; 2501.

85 HNO, no. 1607.3; Le Rider 1979, Pl. 18.1.

86 Sikkelerin diğer bir tipinde tanrıça sağ elinde phiale ile betimlenmiştir ve phialeden tanrıçanın sol altında bulunan geyiğin üzerine bir sıvı damlamaktadır, bk. Le Rider 1979, Pl. 18.1; HNO, no. 1607.

87 Le Rider 1979, 155-157.

88 IKnidos I, no. 59.

89 Newton 1863, 369, 458-459, 465-466; Newton 1865, 238-241.

adlandırılan 3. terasta Artemis'ten söz edilen iki yazıtın bulunması nedeniyle Newton, Artemis Tapınağı'nın lokasyonu için bu alanı önermiş ve bu terasta yer alan gymnasionun da tanrıça adına düzenlenen festivallerde kullanılmak üzere tanrıçaya adanmış olabileceğini belirtmiştir⁹⁰.

Sonuç

Knidos antik kentinde, 1990'lı yılların sonunda yapılan kazı çalışmaları sırasında Dionysos Tapınak Terası ile liman arasında, bugünkü bilet gişesinin olduğu alanda yapılan çalışmalarda, ölçüleri ve bezeme şeması bakımından birlik içinde olan iki başlık bulunmuştur. Aynı yapıya ait olan bu başlıkların ön cephesine işlenen Arkaistik stildeki kanatlı kadın figürleri literatürde "ranke kadını" ya da "ranke tanrıçası" olarak tanımlanır ve MÖ 4. yüzyıldan itibaren özellikle Batı Anadolu sanatında karşımıza çıkar. Araştırmacılar, kanatlı betimlenen bu kadın figürünü tanrıça Artemis, özellikle de Artemis'in epiphaneisi ile bağdaştırmışlardır. Bugüne kadar bulunan yazıtlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda, Knidos'ta Artemis Hiakynthotrophos kültünün var olduğu, Artemis'in göstermiş olduğu bir epiphaneiasından dolayı kendisine Epiphanes epitheti ile tapınılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Knidos'ta bulunan iki pilaster başlığının ön cephesine işlenen kadın figürlerinin Artemis'i betimlediği, bu figürlerin kanatlı işlenmesinin ise epiphaneia ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Kanatlı kadın figürlerinin Apollon'un atribütlerinden biri olan lir ile betimlenmesinin Hiakynthotrophos epitheti ile ilişkili olup olmadığı net değildir ancak olasılıklar dahilinde değerlendirilmelidir.

Knidos'ta bulunan yazıtlarda, kentte Artemis'e adanmış bir tapınağın varlığından söz edilmesine karşın, bugüne kadar yapılan çalışmalarda henüz tapınağa dair mimari kalıntılar tespit edilememiştir. Başlıkların ön cephesinde yer alan figürlerin Artemis Hiakynthotrophos Epiphanes ile bağlantısı olabileceği düşüncesinden hareketle bunların Artemis'e adanan tapınağa ait olabileceği önerilebilir. Başlıkların merkezinde yer alan kadın figürlerinin varlığı ve yüzeylerdeki mimari izler doğrultusunda SB1 numaralı başlığın yapının sol duvarının bitimine, SB2 numaralı başlığın ise sağ duvarının bitimine yerleştirilerek, köşe pilasteri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

G. Le Rider, MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir grup gümüş tetradrakhmonun arka yüzünde yer alan cepheden betimlenmiş ayakta duran Artemis'in sol elini, polos giyimli kendi arkaik heykelinin üzerine dayamış olmasını, sanatçının konuyu antik Artemis kültüne ve Knidos'un görkemli geçmişine bağlamak için etnik kökeni kasıtlı olarak arkaikleştirdiğini belirtmekte ve MÖ 201 yılında Makedonya Kralı V. Philippos'un Knidos'u başarısız bir şekilde kuşatması sırasında yaşanan epiphaneiadan sonra Artemis Hiakynthotrophos Epiphanes kültünün Knidos'a geldiğini savunmaktadır. Bu verilerin doğruluğu kabul edildiğinde, kentte inşa edilen Artemis Tapınağı'nın da bu tarihten sonraya ait olması gerekir. Çalışmaya konu olan iki başlık üzerindeki kadın figürleri ve bitkisel bezeklerin bire bir benzerleri bulunamasa da her bir detay için yapılan stilistik analizler, bu başlıkların MÖ 3. yüzyılın 2. yarısı ile 2. yüzyılın ilk yarısı arasında üretilmiş olabileceği sonucuna götürmüştür. Biçim açısından Didyma

90 Newton 1863, 369, 458-459, 465-466; Newton 1865, 238-241; Laumonier 1958, 658-660.

Apollon Tapınağı'nın tonozlu geçişine ait pilaster başlığı ile yakın benzerlik gösteren Knidos başlıklarının, merkezde yer alan kanatlı figürünün varlığı ve ana dalların biçimi bakımından da Didyma Apollon Tapınağı'nın anta başlıklarına yakın olduğunu söyleyebiliriz. Didymaion'un anta ve pilaster başlıklarının MÖ 220'li yıllarda tasarlandığı, bezemelerin ise MÖ 184/3 ile 160 yılları arasında işlendiği düşünülmektedir. Knidos'ta yazıt ve sikkelerden elde edilen veriler mimari detaylar ve stilistik analizle birlikte değerlendirildiğinde, başlıkların MÖ 2. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Teşekkür

Bu çalışma, 30.09.2013 tarih ve 2013/5387 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 20.06.2014 tarih ve 120642 sayılı yazıları ile başkanlığını Prof. Dr. Ertekin M. Doksanaltı'nın yürüttüğü Knidos Kazı ve Araştırmalarının bir bölümü olarak gerçekleştirilmiştir. Destek ve katkılarından dolayı Kazı Başkanı Sayın Prof. Dr. Ertekin M. Doksanaltı başta olmak üzere kazı ekibine teşekkür ederim.

Söz konusu çalışma, Selçuk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından 17401122 proje numaralı "Anadolu Dor Mimarisinde Entablatür" konusu ile ilgili olup, ilgili birimce desteklenmiştir.

Knidos'taki Artemis kültü Doç. Dr. G. Ünver tarafından yayına hazırlanmaktadır. Metinde yer alan Artemis kültü ile ilgili bölüm kendisiyle istişare edilerek oluşturulmuştur. Katkılarından dolayı kendisine teşekkür ederim.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Bammer 1972 A. Bammer, Die Architektur des jüngeren Artemision von Ephesos, Wiesbaden.
- Bauer 1973 H. Bauer, Korinthische Kapitelle des 4. und 3. Jahrhunderts v. Chr., Berlin.
- Borchhardt 1975 J. Borchhardt, Myra eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit, Berlin.
- Bourguet 1929 É. Bourguet, Fouilles de Delphes, III: Épigraphie, Fasc. 1, Inscriptions de l'entrée du sanctuaire au trésor des Athéniens. Paris.
- Breen 1942 J. Breen, "Het reconstructieplan voor het Mausoleum te Halikarnassos ontworpen volgens een meetkundig systeem in gebruik van de oudste tijden tot in de XVIe eeuw". Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij(10).
- Brockmann 1968 A. Brockmann, Die Griechische Ante, Eine Typologische Untersuchung, Marburg.
- Bruns-Özgan 1987 C. Bruns-Özgan, Lykische Grabreliefs des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr., IstMitt Beiheft 33. Tübingen.
- Bruns-Özgan 2002 C. Bruns-Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya.
- Bruns-Özgan 2004 C. Bruns-Özgan, Knidos. A Guide to the Ancient Site, Konya.
- Büyükozer 2019 A. Büyükozer, "Lagina ve İonia Rönesansı: Tapınak ve Propylon'daki Uygulamalar Işığında İonia Rönesansı'nın Kronolojik Tanımlamasına Yeni Bir Katkı", Arkhaia Anatolika 2, 195-217. doi:10.32949/Arkhaia.2019.12
- Curtius 1928 L. Curtius, "Sardanapal", JdI XLIII, 281-297.
- Curtius 1934 L. Curtius, "Republikanisches Pilasterkapitell in Rom", RM 49, 222-232.
- Curtius 1957 L. Curtius, "Die Rankengöttin", Torso. Ver streute und nachgelassene Schriften (ed. J. Moras), Stuttgart, 192-210.
- Demirtaş 2010 B. Demirtaş, "Karia-İonia Tipi Kurt Ağzı Kanca ve Magnesia Artemis Tapınağı", Metropolis İonia II - Yolların Kesiştiği Yer, Recep Meriç İçin Yazılar (ed. S. Aybek), 105-114.
- Demirtaş 2015 B. Demirtaş, "Karia-İonia Tipi Kurtağzı Kanca: Letoon, Leto Tapınağı Örnekleri", Kum'dan Kente Patara Kazılarının 25 Yılı (eds. H. İşkan – F. Işık), 133-144.
- Dinsmoor 1950 W. Dinsmoor, The Architecture of Ancient Greece. London.
- Fleischer 1973 R. Fleischer, Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien, Leiden.
- Frazer 1990 A.K. Frazer, Samothrace: The Propylon of Ptolemy II. Vol. 10. Samothrace. Excavations Conducted by the Institute of Fine Arts of New York University. Princeton.
- Goethert – Schleif 1962 F. Goethert – H. Schleif, Der Athenatempel von Ilion, Denkmäler Antiker Architektur 10. Berlin.
- Grudeva 2015 D. Grudeva, "The caryatids from the tomb in Ginina Mogila near Sveshtari in Mediterranean context", Bulgarian e-Journal of Archaeology 4, 91-108.

- Hellström – Thieme 1982 P. Hellström – T. Thieme, *The Temple of Zeus- Labraunda* (Cilt Vol 1 - Part 3). Swedish Research Institute Swedish Excavations and Researches.
- HNO Historia Numorum Online; <http://hno.huma-num.fr/>
- Hoepfner 1989 W. Hoepfner, "Zu den großen Altären von Magnesia und Pergamon", *AA* 1989, 603-618.
- Humann 1904 C. Humann, *Magnesia am Maeander. Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen der Jahre 1891- 1893*, Berlin.
- I.Knidos W. Blümel, *Die Inschriften von Knidos I. Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 41*, Bonn
- Jacobson 1995 E. Jacobson, *The Art of the Scythians*, Leiden. <https://doi.org/10.1163/9789004491519>
- Jeppesen 1955 K. Jeppesen, *Labraunda I, 1: The Propylaea*, Lund.
- Jeppesen 2002 K. Jeppesen, *The Maussoleion At Halikarnassos 5. The Superstructure*. Aarhus.
- Jucker 1961 H. Jucker, *Das Bildnis im Blätterkelch: Geschichte und Bedeutung einer Römischen Porträtform; Text- und Tafelband*, Olten.
- Karagiorgis —Vermeule 1966 V. Karagiorgis – C. C. Vermeule, *Sculptures from Salamis*. Department of Antiquities. Department of Antiquities, Cyprus, Nicosia.
- Knackfuss 1941 H. Knackfuss, *Didyma. Erster Teil: Die Baubeschreibung*, Berlin.
- Krencker – Schede 1936 D. Krencker – M. Schede, *Der Tempel in Ankara. Denkmäler Antiker Architektur 3*, Berlin.
- Laumonier 1958 A. Laumonier, *Les cultes indigènes en Carie*, Paris.
- Le Rider 1979 G. Le Rider, "Un tétradrachme hellénistique de Cnide Greek Numismatic and Archaeology", *Essays in Honor of M. Thompson*, 155-157.
- Lethaby 1908 W. Lethaby, *Greek Buildings Represented by Fragments in the British Museum*, Batsford.
- LIMC. II *Lexicon iconographicum mythologiae classicae*, II, "Artemis", 619-855.
- LIMC VIII *Lexicon iconographicum mythologiae classicae*, VIII, "Seirenes", 1093-1104.
- Lichtenecker 1952 E. Lichtenecker, *Die Kultbilder der Artemis von Ephesos*, Wien.
- Marshall 1911 F.H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery Greek, Etruscan, and Roman in the Departments of Antiquities: British Museum*, London.
- Mercklin 1962 E. Mercklin, *Antike Figuralkapitelle*, Berlin. doi:<https://doi.org/10.1515/9783111715582>
- Michaud 1971 J.-P. Michaud, "Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1970", *BCH* 95, 803-1067.
- Müller 1915 V.K. Müller, *Der Polos: Die griechische Götterkrone*, Berlin.
- Müller-Wiener 1982 W. Müller-Wiener, "Neue Weihgeschenke aus dem Athena-Heiligtum in Priene", *AA* 1982/4, 691- 702.
- Neumann 1965 G. Neumann, "Ein frühhellenistisches Golddiadem aus Kreta,"

- AM 80, 143-151.
- Newton 1863 C.T. Newton, *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae* (II b., Cilt II). London.
- Newton 1865 C. Newton, *Travels and Discoveries in the Levant* (Cilt II), London.
- Noack 1910 V. Noack, *Die Baukunst des Altertums*, Berlin.
- Pedersen 1994 P. Pedersen, "The Fortifications of Halikarnassos", *REA* 96, 1-2, 215-236.
- Pedersen 1999 P. Pedersen, "Investigations in Halikarnassos 1997", *AST* 16.2, 325-344.
- Pedersen 2001/2002 P. Pedersen, "Reflections on the Ionian Renaissance", *Hephaistos* 19/20, 97-130.
- Pedersen 2011 P. Pedersen, "The Ionian Renaissance and Alexandria seen from the perspective of a Karia-Ionian lewis hole", *Labraunda and Karia* (eds. L. Karlsson – S. Carlsson), *Proceedings of the International Symposium Commemorating Sixty Years of Swedish Archaeological Work in Labraunda*, Upsala, 2011, 365-388.
- Pedersen 2012 P. Pedersen, "Lagina and the Ionian Renaissance", *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tirpan Armağanı* (ed. B. Söğüt), 513-525.
- Pedersen 2013 P. Pedersen, "The 4th century BC 'Ionian Renaissance' and Karian Identity", *Ed. O. Henry, Varia Anatolica XXVIII*, 33-64.
- Pfrommer 1987 M. Pfrommer, "Überlegungen zur Baugeschichte des Naikos im Apollon Tempel zu Didyma", 145-240.
- Pfrommer 1990 M. Pfrommer, "Wurzeln Hermogeneischer Bauornamentik", *Hermogenes und die hochhellenistische Architektur* (eds. W. Hoepfner – E.L. Schwandner), Mainz am Rhein, 69-80.
- Pugliese-Carratelli 1987 G. Pugliese-Carratelli, "Epigrafi di Cos relative al culto Artemis in Cnido e in Bargylia", *Parola del Passato* 42, 110-123.
- Rehm 1958 A. Rehm, *Didyma II. Die Inschriften*, Berlin.
- Rigsby 1975 K.J. Rigsby, "A Hellenistic Inscription from Bargylia", *GRBS* 16/4, 403-409.
- Rumscheid 1994 F. Rumscheid, *Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*, I-II. Mainz.
- Salzmann 1982 D. Salzmann, *Untersuchungen zu den antiken Kieselmosaiken: Von den Anfängen bis zum Beginn der Tesseratechnik*, Berlin.
- Schede 1909 M. Schede, *Antikes Trauffleisen- Ornament*, Strassburg.
- Schrammen 1906 J. Schrammen, *Der große Altar, der obere Markt, III*, Berlin.
- SEG *Supplementum Epigraphicum Graecum*
- Segall 1955 B. Segall, "Sculpture from Arabia Felix. The Hellenistic Period", *AJA* 59/3, 207-214.
- Senseney 2016 J. Senseney, "Scale, Architects, and Architectural Theory in the Hellenistic Period", *A Companion to Greek Architecture*, (eds. M. M. Miles), Oxford, 60-74.
- Smith 1900 A.H. Smith, *A Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum* (Vol. 2). London.

- Toynbee –Ward-Perkins 1950 J.M.C. Toynbee – J.B.Ward-Perkins, “Peopled Scrolls a Hellenistic Motif in Imperial Art”, BSR XVIII, 1-43.
- Travlos 1971 J. Travlos, Pictorial Dictionary of Ancient Athens, London.
- Vermeule 1976 C. Vermeule, Greek and Roman Cyprus: Art from Classical through Late Antique Times, Boston.
- Voigtländer 1975 W. Voigtländer, Der jüngste Apollontempel von Didyma, Tübingen.
- von Gerkan 1929 A. von Gerkan, Der Altar des Artemis-Tempels in Magnesia am Mäander, I. Berlin.
- Wiegand – Schrader 1904. T. Wiegand – H. Schrader, Priene, Berlin.
- Yon 2009 M. Yon, “Le cult impériale à Salamine”, Cahiers du Centre d’Études Chypriotes 39, 289-308.
- Zoroğlu v.d. 2024 C. Zoroğlu, – E.M. Doksanaltı – D.O. Tozluca, “The “Winged Woman of Burgaz”: A New Archaic Sculpture from the Territory of Knidos”, Adalya 27, 65-84.

Fig.1 SB1 numaralı başlık

Fig.2 SB2 numaralı başlık

Fig.3a
SB1 numaralı
başlığın ön cephe
düzenlemesi

Fig.3b
SB2 numaralı baſlığın
ön cephe düzenlemesi

Fig.4a Didyma Apollon Tapınağı'nın kuzey-
doğu cephesine ait anta baſlığı

Fig.4b Didyma Apollon Tapınağı'nın kuzeybatı
cepheſine ait köſe pilaster baſlığı (Rumscheid
1994, Taf. 23.2)

Fig.5 Didyma Apollon Tapınağı'nın naosuna ait pilaster baſlıklarında görülen bitkisel bezekler

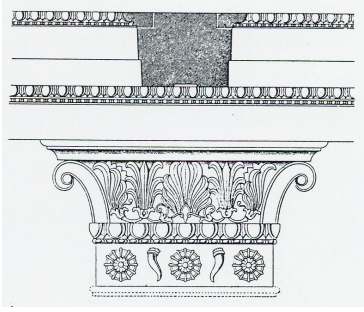

Fig.6a Halikarnassos Mausolleionu'nda bulunan sofa başlığı (Rumscheid 1994, Taf. 48.6)

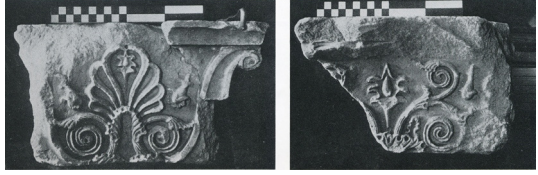

Fig.6b Didyma Apollon Tapınağı'nın tonozlu geçiş kapısına ait pilaster başlığı (Rumscheid 1994, Taf. 23.7-8)

Fig.7a Magnesia Artemis Tapınağı'nın naosuna ait duvar frizi (Rumscheid 1994, Taf. 84.3)

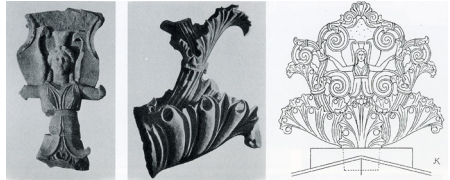

Fig.7b Magnesia Artemis Tapınağı'nın tepe akroteri (Rumscheid 1994, Taf. 82.1-3)

Fig.8a Kos Kalesi'nde bulunan paye başlığı (Rumscheid 1994, Taf. 63.3)

Fig.8b Kos'ta Roma evinin yakınında bulunan bir friz bloğu (Rumscheid 1994, Taf. 63.1)

Fig.9 Knidos sikkelerinde Artemis betimi (Le Rider 1979, Pl. 18.1)